

Peter Vodopivec

PARLAMENTARNA DEJAVNOST JUGOSLOVANSKEGA KLUBA OD SEPTEMBRA 1917 DO MARCA 1918 IN NASTANEK JANUARSKEGA MEMORANDUMA

Po padcu Clam-Martiničove vlade 21. junija 1917 je Jugoslovanski klub nekaj časa pričakoval, da bo s cesarjevo intervencijo in ob sodelovanju nove, provizorne vlade Ernsta v. Seidlerja prišlo v monarhiji do temeljitih sprememb. Zato je konec junija opustil svoje opozicijsko stališče in pokazal pripravljenost na sodelovanje. Že julija pa je postalo očitno, da ni izgledov za razrešitev narodnega vprašanja s cesarjevim posegom in sporazumom med narodi monarhije. Ko je konec julija prišel klub zaradi svoje popustljive taktike v spor s Čehi, se je ponovno vrnil v opozicijo, zavrnil ponudbe za sodelovanje v vladi in se odklonilno opredelil do njenega programa. 31. avgusta je tako Seidler sestavil uradniško vlado, v katero je sicer sprejel tudi Slovenca dr. Ivana Žolgerja, ki pa je bil sam le uradnik in je imel v vladi mesto ministra brez listnice. Klub je od septembra 1917 vztrajal v opoziciji in postopoma razširjal svoj narodno-politični program vse do propada monarhije.

Članek se omejuje na parlamentarno dejavnost Jugoslovanskega kluba od začetka jesenskega zasedanja 1917, ko je klub zopet v opoziciji, do sklenitve miru v Brest Litovskem marca 1918. To obdobje klubove dejavnosti v parlamentu je mogoče razdeliti v dve fazi: čas postopne radikalizacije do konca januarja 1918, ki je v znamenju obnovljenega češko-jugoslovanskega sodelovanja in po oktobrski ruski revoluciji pod močnim vplivom njenih mirovnih načel. V decembru in januarju se tako v klubu sicer še sklicujejo na majsko izjavo, vendar njene zahteve povezujejo z zahtevo po priznanju samoodločbe in po internacionaliziranju jugoslovanskega vprašanja. Najodločnejše klubovo dejanje v tem obdobju je t. i. januarski memorandum delegacijam na mirovnih pogajanjih v Brest Litovskem, zato se članek dotika tudi nekaterih vprašanj nastanka tega memoranduma. Klubova dejavnost od januarja do marca 1918 je na eni strani pod močnim vtisom nezadovoljstva in notranjih nemirov v Avstroogrski in na drugi poteka dogajanj v Brest Litovskem. Klub vztraja pri svoji zahtevi po samoodločbi, čeprav se še sklicuje tudi na majsko izjavo. Edini uspeh teh prizadevanj je, da Seidler v svojem govoru 7. marca

1918 prizna existenco jugoslovanskega vprašanja, čeprav njegova vlada v ničemer ne popusti jugoslovanskim zahtevam. S sklenitvijo miru v Brest Litovskem in s štirimesečno prekinitvijo parlamentarnega dela sredi marca se pozornost jugoslovanskih zastopnikov vse bolj usmerja na domača tla, kjer se je medtem razvilo široko narodno-politično gibanje v podporo njihovem programu.

Ob začetku jesenskega zasedanja parlamenta 1917. leta so bili v Jugoslovanskem klubu združeni vsi jugoslovanski zastopniki v dunajskem državnem zboru, razen dalmatinskega liberalca dr. A. Tresića-Pavičića, ki je zaradi klubovega omahovanja po padcu Clam-Martiničeve vlade izstopil iz kluba. Vseh članov je bilo torej 32 in sicer 18 zastopnikov Slovenske ljudske stranke (Benkovič, Brenčič, Demšar, Fon, Gostinčar, Gregorčič, Hladnik, Jaklič, Jankovič, Jarc, Korošec, Krek, Pišek, J. Pogačnik, L. Pogačnik, Roškar, Šušteršič in Verstovšek), dva slovenska liberalca (Ravnihar in Rybař), dva istrska poslancata (Laginja in Spinčić), dva dalmatinska Srba (Baljak in Vukotić) in 8 dalmatinskih Hrvatov (Biankini, Čingrija, Dulibić, Ivčević, Perić, Prodan, Sesardić in Smodlaka). Število se je nato še nekoliko spreminjalo. Oktobra 1917 je umrl Krek, novembra sta zaradi nestrinjanja s klubovo politiko izstopila Šušteršič in Jaklič, ob radikalizaciji v januarju 1918 pa se je v klub vrnil Tresić-Pavičić. V obravnavanem obdobju se nekateri poslanci k razpravam v poslanski zbornici sploh niso oglasili, medtem ko so drugi nastopili večkrat. V jeseni 1917 so tako ob skoraj vseh pomembnejših vprašanjih razpravljali Korošec, Ravnihar in Rybař.

Članek želi s strnjenim prikazom parlamentarne dejavnosti od septembra 1917 do marca 1918 izpopolniti sliko razvoja jugoslovanskih narodno-političnih stališč v tem prelomnem obdobju in opozoriti na nekatere vsebinske značilnosti in razsežnosti jugoslovanskih političnih pobud, ki so v dosednji literaturi ostale premalo opažene.

I

Kot je znano, se je jesensko zasedanje parlamenta začelo 23. septembra 1917. Prvi je spregovoril ministrski predsednik Seidler, ki je sicer obljubil reformo ustave, toda naglasil, da ostaja pri vseh predvidenih spremembah vlada zvesta »avstrijski državni misli«, kar seveda pomeni, da ni misliti na razbitje dualizma. Reforma ustave naj bi upoštevala načelo enakopravnosti narodov in posameznim narodom zagotovila avtonomijo, vendar naj bi se pri tem ozirala na ohranitev državne enotnosti.¹

Že naslednjega dne se je začela razprava o proračunu, ki je bila nato na dnevnem redu sedmih parlamentarnih sej in je s prekinitvijo štirinajstih dni trajala do 23. oktobra. Samih proračunskih predlog so se poslanci bolj malo dotikali; vprašanje odobritve proračuna je

¹ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates im Jahre 1917, XXII Session, II, str. 1172–80.

pomenilo vprašanje zaupnice vladi in razprava se je usmerila k političnim vprašanjem. Že v svojih prvih nastopih so slovanski poslanci z izjemo Poljakov zavrnil vladni program, ji odrekli podporo in ponovno naglasili svoje narodno-politične zahteve. Najostreje in najmanj kompromisno so to storili Čehi. Poslanec češke agrarne stranke Zahradnik je v govoru 26. septembra, v katerem je zavrnil Seidlerjev program in potrdil češko vztrajanje pri majski izjavi, celo dejal, da zahtevajo Čehi samostojno češko državo z »vsemi atributi suverenosti«,² kar je vzbudilo nasprotovanje pri vseh nemških strankah, tudi socialdemokratih. Istega dne je v podobnem smislu govoril tudi češki socialnodemokratski poslanec Němec, zahteval za slovanske narode v monarhiji samoodločbo in ugotovil, da nemška avstrijska politika, ki nasprotuje vsem principom demokracije in samoodločbe, tako ne bo mogla »dolgo vzdržati«. Zvezanost Avstroogrške z Nemčijo je imenoval Němec »vazalen odnos« in pozval avstroogrsko vlado, naj kljub nemškim nasprotovanjem poizkuša sama najti pot do miru.³ Dne 18. oktobra je govoril tudi poslanec češke napredne ljudske stranke Stransky, se vprašal o krivcih za vojno in opozoril na obe noti, ki sta ju julija 1914 izmenjali avstroogrška in srbska vlada. Iz primerjave obeh not, je dejal Stransky, se vidi, da se je srbska vlada trudila zadostiti vsem avstroogrskim zahtevam, monarhiji pa se je zdelo potrebno vzrajati pri zahtevi po sodelovanju avstrijskih preiskovalnih organov v preiskavi proti krivcem na srbskih tleh. »Če ne bi bilo tega boja za nadvlado nemštva...« je menil Stransky, »sem prepričan, da ne bi prišlo do konflikta s Srbijo.« Kot glavnega krivca za avstroogrsko nepopustljivost je Stransky imenoval grofa Berchtolda.⁴

Že 27. septembra se je v razpravi oglasil tudi podpredsednik Jugoslovanskega kluba Leginja. Opozoril je, da so Hrvatje in Slovenci že živeli skupaj v skupni karantanski državi in je tudi zdaj njihova želja, da se osvobodijo vsakega tujega gospodstva. Zato so v svoji izjavi 30. maja, podobno kot Poljaki in Čehi, zahtevali »samostojno narodno politično telo, v katerem morajo biti združene vse dežele monarhije, ki so naseljene z našim ljudstvom, našim narodom...« Leginja je bil prvi jugoslovanski poslanec, ki je v državnem zboru dejal, da je ta zahteva »minimum«. Kar zadeva zaupnico vladi, je južnoslovanskim poslancem — po besedah Leginje — vseeno, kaj se bo zgodilo z njo: »Če gre ali pa bo šla, je za nas vseeno in isto; naši narodi ne bodo šli, ti bodo ostali in zahtevali svoje pravice, naj bo od te ali katerekoli druge vlade.«⁵

V istem smislu sta govorila tudi slovenska poslanca Lovro Pogačnik in Vladimir Ravnihar. Pogačnik je v govoru 28. septembra za-

² Isto, str. 1206—10.

³ Isto, str. 1228—36.

⁴ Isto, str. 1615—21.

⁵ Isto, str. 1277—81. Literatura tega govora ni opazila. Tako se navaja, da je o majski izjavi kot minimumu prvi govoril Ravnihar 2. oktobra. Gl. npr.: L. Ude, Deklaracijsko gibanje na Slovenskem, Naučni skup u povodu 50-godišnjice raspada Austro-ugarske monarhije i stvaranja jugoslavenske države, Zagreb 1969, str. 150, Janko Pleterški: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, (Politika na domačih tleh med vojno 1914—1918), Slovenska matica 1971, str. 146.

vrnili. Seidlerjeve predloge za narodno avtonomijo, pokazal na pomenčevalni značaj obstoječe upravno-politične ureditve (predvsem na Koroškem) in dejal, da v tej vojni ne bo ne zmagovalcev ne premagancev, predvsem pa ne bo »nikakega nemškega miru«, »le resničen človeški mir bo, na katerega upajo vsi, ki so dobre volje«. Za razliko od Laginje, ki je govoril le o Slovencih in Hrvatih, je Pogačnik omenil tudi Srbe.⁶ Ravnihar pa je 2. oktobra še enkrat naglasil, da je majska deklaracija minimalni program Jugoslovanskega kluba. Po Ravniharjevih besedah je iz Seidlerjevega govora razvidno, da še ni bil rojen avstrijski državnik, ki bi lahko avstrijski državni misli dal resničen avstrijski in ne nemški smisel. »Zato ne bo naša krivda, če se bo ta država zaradi nesposobnosti svojih državnikov, da bi ta smisel razumeli, smrtno bolna zrušila sama v sebi,« je menil Ravnihar. Ministrski predsednik naj bo prepričan, da »si bomo že znali priporiti svoje mesto pod soncem«.⁷

Rybař, ki je govoril istega dne kot Ravnihar, je poizkušal dati izvajanjem predhodnikov zgodovinsko dimenzijo. »Že od prvega nastopa Slovencev v Srednji Evropi,« je dejal, »so bili Nemci tisti, ki so vdrlí v naše kraje z ognjem in mečem, del prebivalstva iztrebili, del pa podvrgli in tako spremenili v služeče sloje.« Nemci so bili zemljiški gospodje, Slovenci pa podložniki, ki so morali plačevati dajatve. Nacionalnemu se je pridružilo še socialno nasprotje, ob teh nasprotjih pa se je razvilo sovraštvo, ki traja vse do danes. Z letom 1848, z odpravo nevoljništva in tim. človečanskimi pravicami so bila sicer omiljena socialna nasprotja, zato pa so tem silnejša postala nacionalna. Ljudstvo, ki je zdaj imelo politične pravice v individualni lasti, se je hotelo dvgniti v višje razrede, tu pa se je srečalo z vladajočim nemškim razredom, ki je ta dvig z vsemi sredstvi onemogočal. Vse do najnovejšega časa, je sklenil Rybař, je bilo vse, kar je predstavljalo državno oblast, nemško ne le po jeziku in imenu, pač pa tudi po svojem duhu. Nacionalno zatiranje je prvenstveno čutila slovenska inteligenca, ki je imela sicer isto duhovno orožje kot nemška, ki pa se ni mogla povzpeti tudi v razred vladajočih. V tej zvezi je Rybař dejal, da so Slovenci sicer z Žolgerjem res dobili svojega ministra, ki »nam je povsem simpatičen«, nima pa prav nobene moči. Izkušnje so Slovincem pokazale, da nimajo ničesar pričakovati od proklamirane svobode in enakopravnosti, ki je bila po letu 1848 celo zakonsko določena. Utrdilo se je prepričanje, da Slovenci ne potrebujejo le narodne samouprave, pač pa tudi lastno vlado, »opremljeno z vsemi pravicami in atributi državne samostojnosti«. V obrambo majske deklaracije, — ki jo je po Rybařevem mnenju tudi Seidler označil za veleizdajalsko, čeprav ne expressis verbis — je Rybař navedel spoznanje Nemca Clumeckega, da mora »iz te vojne vstati svobodno in združeno jugoslovansko ljudstvo«, le da nastane vprašanje,

⁶ Sten. Prot. XXII/II, str. 1334—37.

⁷ Isto, str. 1347—51.

ali se bo to zgodilo, »z Avstrijo ali proti njej, s Habsburžani ali proti njim. Prvo nas bo dvignilo v višave, drugo pa zapečatilo našo usodo.«⁸

Ta stališča so seveda, podobno kot stališča Češkega svaza, pri večini nemških poslancev naletela na odklonitev in nerazumevanje, pri skrajnejših celo na odkrite grožnje, očitaneje veleizdajstva in pozivanje k represivnim ukrepom. Nemški radikal Wolf je imenoval Čehe veleizdajalce, s katerimi pripadniki njegove stranke nočejo sedeti v istih klopeh. Tudi drugače so bili Čehi pogostejše predmet ostrih napadov z nemške strani kot predstavniki ostalih slovanskih skupin v parlamentu. Ni se mogoče znebiti vtisa, da je večina nemških strank videla v Čehih glavnega krivca tudi za radikalizacijo jugoslovanskih in ukrajinskih zahtev. Isto bi lahko sklepali tudi iz dnevnika prof. Redlicha za ta čas, v katerem je dovolj pozornosti posvetil češki dejavnosti v parlamentu, medtem ko Jugoslovancev skoraj ne omenja.⁹

Stališč slovenskih predstavnikov sta se posebej lotila kočevarski poslanec grof Barbo in poslanec ormoško-celjskega mestnega okraja Marckhl. Barbo je dejal, da zahteva po samostojni slovenski ali jugoslovanski državi med kmečkim slovenskim prebivalstvom nima podpore. Ta zahteva je utopijska, kar morajo spoznati tudi slovenski poslanci sami; pod razvalinami monarhije bi bil pokopan tudi slovenski narod, kar naj bi bilo razvidno iz usode Slovencev v Italiji.¹⁰ Barbo kot Marckhl sta odločno zavračala slovenske trditve o »nemškem gospostvu na jug«. Marckhl je opozoril na izjavi ljubljanskega in lavantinskega škofa, ki sta se pridružila temu boju, »povsem odkrito usmerjenemu proti obstanku vsega južnega nemštva in po našem prepričanju tudi proti državi«. Po Marckhlovih besedah je za ta »obžalovanja vreden in nevaren« poseg v narodno-politični boj značilno, da se visoka in nižja slovenska duhovščina v korist ortodoksnega srbstva ne zmenita za čustva sovernikov nemškega jezika. »Kje najdemo na nemški strani cerkvenega kneza, ki bi se dal zapeljati k takemu koraku kot ga je storil ljubljanski škof Jeglič?« se je vprašal Marckhl bo koncu svojega govora.¹¹

Na te obtožbe in na očitke, da z odklonitvijo glasovanja za proračun slovanski poslanci odklanjajo pomoč državi v njeni največji nuji, je 19. oktobra odgovarjal Korošec. »Glasovanje za proračun«, je dejal, »sploh ne odločuje o vprašanju, kdo je za državo in kdo proti, kajti vemo, da je med strankami, ki gredo v boj za vladno, vsaj ena, ki za naprej ne stoji več na stališču afirmacije te države (namreč Poljaki — op. P. V.)«. Narod Slovencev, Hrvatov in Srbov po Koroščevih besedah še nikdar ni odrekel žrtev vladarju in državi, če pa to stori zdaj, dela to iz eksistenčne nuje, saj pomeni glasovati za proračun »sopodpirati sistem, ki nas zatira s podvojeno silo«. Po Koroščevih

⁸ Isto, str. 1373—78.

⁹ Das politische Tagebuch Josef Redlichs 1908—1919, II. Band, Bearbeitet von Fritz Fellner, Verlag Hermann Böhlhaus Nachf. Ges. M. B. H., 1954, str. 235—237. Ob omenjenem Wolfovem govoru si je Redlich zapisal: »Wolfov govor kaže na pribajajočo nevihto« (str. 236).

¹⁰ Sten. Prot. XXII/II, str. 1579—82.

¹¹ Isto, str. 1650—53.

besedah sedanji sistem obravnava tako Jugoslovane kot njihovo ozemlje zgolj kot svoje kolonialno področje in vlada se ne zaveda pomena, ki ga ima konsolidacija jugoslovanstva kot čuvaja mednarodnega položaja monarhije na Jadranu in Balkanu ter se do jugoslovanskega vprašanja ne obnaša le pasivno pač pa tudi sovražno. Kot je znano, je v tej zvezi Korošec izjavil, da se bo — kolikor ne bodo pristojni faktorji v monarhiji pravočasno rešili tega vprašanja — »vprašanja lotil forum izven monarhije, kar ne more biti niti v interesu monarhije, niti presvetle cesarske hiše«. ¹²

Da bi bila slika udeležbe poslancev Jugoslovanskega kluba v razpravi o proračunu popolnejša, je potrebno opozoriti, da sta v tej razpravi razpravljala še dva slovenska poslanca. Prvi, Roškar, ki je govoril istega dne kot Korošec, je naglasil gospodarsko izčrpanost juga monarhije, opisal stisko v kmetijstvu, ki je nastala z odhodom večine za delo sposobnih moških v vojsko, in opozoril na nenačrtno in prekomerno rekviriranje, ki zmanjšuje produktivno kmetovo moč. ¹³ Dne 23. oktobra se je nato oglasil še Hladnik. Tudi Hladnik je naglasil vsesplošno gospodarsko izčrpanost in pomanjkanje ter dejal, da resničen patriot ne more glasovati za nadaljevanje vojne in vladi celo odobriti sredstva zanjo. ¹⁴ Hladnikov govor v parlamentu ni vzbudil posebnih protestov; drugače je gledala nanj cenzura v Ljubljani, ki je zahtevala od »Slovenca«, ko je objavil Hladnikov govor, da črta dva po njenem mnenju očitno preveč protivojno usmerjena odstavka. ¹⁵

Podana stališča klubovih članov v proračunski razpravi lahko strnemo v naslednjo sliko: klub ne bo glasoval za proračun, kar je dejanje nezaupnice vladi, ki v svoj program ni sprejela zahtev majske deklaracije. Ta deklaracija je, kot sta izjavila Leginja in Ravnihar, minimalni klubov program. Kaj naj bi bil maksimum jugoslovanskih zahtev, ni povedal nihče med poslanci. Tako se tudi pri zahtevi po lastni »narodno-politični enoti«, v kateri naj bi bili združeni Slovenci, Hrvatje in Srbi monarhije brez »vsakega tujega gospostva« (po Rybařevih besedah celo z vsemi atributi »državne in politične samostojnosti«), še vedno sklicujejo na majsko izjavo. Naglasili so svojo lojalnost cesarju in dinastiji in opozorili, da je rešitev nacionalnega problema za monarhijo eksistenčno vprašanje, saj se lahko v primeru, da tega problema ne bo rešila, zruši ali pa se vprašanje njenih narodov internacionalizira. Tudi zahteve Jugoslovanskega kluba so posledica daljšega razvoja, ki je Slovence, Hrvate in Srbe prepričal, da je narodno, politično, družbeno in gospodarsko enakopravnost mogoče doseči le z zagotovitvijo narodno-politične samostojnosti. Jugoslovanskim zahtevam bi konvenirala le v temeljih spremenjena monarhija, v kateri bi bili južni Slovani neodvisni in zvezani z ostalimi narodi le z dinastično vezjo.

¹² Isto, str. 1655—54.

¹³ Isto, str. 1680—84.

¹⁴ Isto, str. 1705—05.

¹⁵ Zaradi posega cenzure je Hladnik interpeliral pri ministru za pravosodje, gl. Anhang zu den Sten. Prot. XXII/IV, str. 5849—52.

Misel o majski izjavi kot o minimumu je po mojem mnenju mogoče razumeti, če jo povežemo z ukrajinskimi in češkimi stališči v isti razpravi. Ukrajinski zastopnik Eugen Levickij je tako 2. oktobra dejal, da bodo Ukrajinci — kolikor ne bo uresničen njihov minimalni majski program in ne bodo osvobojeni v tej državi, temveč ponovno podrejeni tujemu gospodstvu — sami odločali o svoji prihodnosti »v smislu pravice narodov do samoodločbe«. Levickij je govoril tudi o dogodkih v ruski Ukrajini, kjer se »dviga 30 milijonski narod, da bi si sam gradil boljšo bodočnost in »z našimi brati v Kijevu bijejo tudi naša srca«. ¹⁶ Že 26. septembra sta tudi češka poslanca Zahradnik in Némec, čeprav sta se formalno še sklicevala na majsko izjavo Češkega svaza, zahtevala »samoodločbo v smislu načel stockholmske konference socialdemokratov«; Zahradnik se je celo zavezal za popolno suverenost Češke. ¹⁷ S takimi zahtevami so Čehi seveda že opuščali »minimalni majski program«.

Alternativa majski izjavi kot minimumu je torej zahteva po priznanju samoodločbe, s katero bodo narodi »sami odločali o svoji prihodnosti«. Ta zahteva je odkrita grožnja monarhiji, ki ni sposobna reševati svojega nacionalnega vprašanja, da bodo to vprašanje rešili njeni narodi sami, toda predvsem v svojem interesu, lahko celo mimo nje. V tem smislu je po mojem mnenju razumeti misel o majski izjavi kot minimumu tudi pri jugoslovanskih poslancih, čeprav o alternativni minimumu v proračunski razpravi niso izrecno govorili in se tudi še niso odkrito izrekli za načelo samoodločbe narodov.

II

Pod vtisom avstrijsko-nemške zmage pri Kobaridu (konec oktobra), dvoumnega obnašanja hrvatsko-srbske koalicije in po vesteh o oktobrski revoluciji je prišlo v klub do krajšega omahovanja o vprašanju ali naj klub vztraja pri majskem programu kot minimumu ali popusti vladi, ki je jugoslovanske poslance zopet nagovarjala, naj se sprijaznijo z dualizmom in »naj v takšni monarhiji skušajo uresničiti čim večjo avtonomijo in sploh doseči čim večje pravice«. O teh vprašanjih so razpravljali na klubovih sejah 7. in 9. novembra. Kot je pokazal Pleterski, je že na teh sejah dobila zahteva po vztrajanju pri deklaraciji močno podporo. ¹⁸ Znano je, da je v končni posledici klub pri tem stališču, tudi ostal.

Iz stenografskih zapisnikov in nastopov v parlamentu je to omahovanje manj razvidno. V kratkem času od konca oktobra do začetka novembra sta se v parlamentu oglasila dva jugoslovanska zastopnika, in sicer Laginja, ki se je zavezal za uresničitev odredbe o preživninah za družine, katerih člani so v vojski, ¹⁹ ter Verstovšek, ki je govoril o

¹⁶ Sten. Prot. XXII/II, str. 1359.

¹⁷ Isto, str. 1210.

¹⁸ J. Pleterski, v op. 5. nav. delo, str. 132.

¹⁹ Sten. Prot. XXII/II, str. 1775—77.

potrebi po dopolnilih k cesarski odredbi o posebnem režimu v rudarstvu v vojnem času.²⁰ Ob vesteh, da se nemška in avstroogrška vlada v Berlinu pogajata o ustanovitvi poljskega kraljestva, so 9. novembra zopet prišla na dnevni red državno-politična vprašanja.

Te vesti so vzpodbudile interpelacije Čehov, Ukrajincev, Jugoslovancev, Roumnov, nemških avstrijskih socialdemokratov in celo do vlade lojalnega nemškega naprednjaka Kurande, ki je spraševal vlado, če bo pripravljena tudi parlamentu priznati pristojnost pri reševanju tako pomembnega vprašanja kot je poljsko. Češka in jugoslovanska interpelacija sta podobni v glavnih formulacijah, obe naglašata vznemirjenje ob vesteh »o ponovni delitvi Poljske med Nemčijo in Avstrijo, ki prav gotovo ne ustreza upravičenemu prizadevanju poljskega naroda po združitvi vseh s Poljaki naseljenih predelov« in obenem opozarjata, da bi ob taki rešitvi — brez sočasnega reševanja jugoslovanskega, češkega in ukrajinskega vprašanja v smislu majskih izjav — slovanski narodi v državnem zboru za »večne čase« ostali v manjšini, isto bi se zgodilo tudi Ukrajincev in poljskem deželnem zboru.

Obe interpelaciji zastavljata vladi ista vprašanja: 1. Namerava vlada rešiti poljsko vprašanje v celotnem obsegu, z združitvijo ruske in pruske Poljske in poljskega dela Galicije? 2. Bo poljsko vprašanje in z njim litavsko in kuronsko rešeno že pred mirovno konferenco? 3. Kateri so po vladnem mnenju pristojni faktorji, ki bi lahko ob eventualnem sporazumu o poljskem vprašanju povedali tudi svoje mnenje? 4. Ali namerava vlada reševati istočasno in v zvezi s poljskim tudi ostala nič manj pereča vprašanja kot npr. jugoslovansko, češko in ukrajinsko?²¹

Interpelacijo JK je obrazložil Korošec. Dejal je, da je sicer za trajni mir rešitev poljskega vprašanja nujna, da pa delitev Poljske med habsburško in hohenzollersko vladarsko hišo pomeni le novo nevarnost za mir v Evropi. JK s simpatijami podpira poljske zahteve, vendar v celoti zavrača avstrijsko-nemški postopek pri njihovem reševanju. Razpolaganje z zasedenim delom ruske Poljske in sklepanje o njegovi usodi bi pomenilo prav toliko kot »metati mir čez krov«. Korošec je imenoval Czernina »grobarja miru«, ki »dela s svojim delom strahoten zločin nad vsem človeštvom, posebno pa nad trdo preizkušenimi narodi lastne domovine«. JK se zavzema za rešitev poljskega vprašanja, toda s sočasnim reševanjem vprašanj ostalih narodov monarhije. Cilj JK je po Koroščevih besedah »ne le osvoboditev jugoslovanskega ljudstva v Avstriji, temveč vsega jugoslovanskega ljudstva«, zato je potrebno odpraviti dualizem in ljudstva, ki po jeziku in krvi spadajo skupaj, popeljati k neodvisnosti brez vsakega tujega gospostva. Enostrana rešitev poljskega vprašanja in odcepitev Galicije bi mogla zastaviti resno vprašanje: »Ali se morajo naši rojaki še boriti za svoje zatiralce? Ali mora ljudstvo v zaledju

²⁰ Isto, str. 1840—43.

²¹ Isto, str. 1866—70, češka interp. str. 1867—68, jug. interp. str. 1866—67.

še nadalje trpeti, da bo nato njegov narod doživel smrt?«. Zadnje Koroščeve besede so pože buren aplavz.²²

Še dalje je šel v svojem govoru Ravnihar, ki je prav tako najprej podprl poljske zahteve in nato naglasil nestrinjanje z njihovim reševanjem. 'Déjal' je, da je dekretiranje kralja in državne oblike poljskemu narodu, ki si je kralje vedno sam izbiral, v času svobodne samoodločbe narodov korak nazaj v srednji vek. »Lahko bi se reklo, da je to notranja poljska zahteva,« je opozoril. »Gotovo, če se Poljaki s tem strinjajo. Dvomim pa, da je kdo Poljake kaj vprašal, kajti v tem primeru bi predstavljal tak način reševanja močan prejudic za način reševanja ostalih nacionalnih vprašanj v monarhiji.« Razločno vidni cilji te vojne so po Ravniharjevem mnenju samoodločba, svoboda narodov, svoboda njihovih dežel in njihovega morja in demokratizacija državne misli. Avstrijsko-nemško ravnanje s Poljsko kaže, »da smo resnično najbolj reakcionarni na svetu«, obenem je to dokaz o neiskrenosti avstrijskih mirovnih prizadevanj in o aneksionističnih težnjah avstrijske politike. Rusija je kljub svojim mirovnim izjavam še vedno suveren zasedenih poljskih dežel in če bo želela poljskim predelom zagotoviti neodvisnost, bo to storila sama. Jugoslovanski klub je obenem proti vsakemu reševanju nacionalnega vprašanja v etapah, je zaključil Ravnihar, »posebno, če te etape služijo le enemu faktorju v monarhiji, tj. Nemcem«.²³

Tako je Ravnihar kot prvi poslanec JK v parlamentu obširneje govoril o samoodločbi in opozoril, da bi bilo to načelo lahko vodilo pri reševanju nacionalnega vprašanja v Avstroogrski. Čeprav samoodločbe ni natančneje opredelil, je iz njegovih izvajanj razvidno, da zanj pomeni, nekemu narodu priznati pravico samoodločbe, »ta narod vprašati, če želi svobodno in neodvisno državo in v kakšni obliki si to državo želi«. Tako razumevanje samoodločbe dopušča tudi spraševanje o dinastičnem okviru samem. V trenutku omahovanja in negotovosti v JK, se zde Ravniharjeva izvajanja posebej zanimiva, saj naj bi klub v večini vprašanj, predvsem pa vseh vprašanjih »narodne politike«, nastopal enotno.²⁴ Tudi Ravniharjevo zavzemanje za samoodločbo torej ni izraz le njegovih individualnih stališč, pač pa stališč, ki so dobila v klubu večinsko podporo.

III

Vedno večje pomanjkanje, neredna in pomanjkljiva preskrba ter grozeča lakota so postali novembra v parlamentu predmet intenzivne razprave, v katero so se aktivno vključili tudi jugoslovanski poslanci. Tako je 13. novembra Benkovič opozoril na težke delovne in socialne razmere rudarjev v trboveljskih rudnikih.²⁵ 16. novembra je o raz-

²² Isto, str. 1873—75.

²³ Isto, str. 1886—88.

²⁴ Slovenski narod, 4. junij 1917.

²⁵ Sten. Prot. XXII/II, str. 1924—26.

širjanju tuberkuloze in spolnih bolezni govoril dr. Jankovič in opozoril, da so te bolezni zaradi slabih sanitarnih razmer in nezadostnih preventivnih ukrepov v vojnem času zavzele nevaren obseg.²⁶ 20. novembra so različne poslanske skupine predložile nujne interpelacije zaradi pomanjkanja in nezadostne preskrbe različnih »delov« cesarstva. V dveh interpelacijah so tudi poslanci JK opozarjali na razmere na Štajerskem in Kranjskem.²⁷ Interpelaciji sta utemeljila Korošec in Jarc. Korošec je naglasil, da preti državi lakota. JK je na to že večkrat opozoril, vendar se zdi, da »ekscelence« interpelacij sploh ne berejo. Po Koroščevih besedah oblasti pri rekvizicijah ne ravnaajo v vseh deželah enako. Tako so prekomerne rekvizicije nekatere dežele popolnoma izčrpale. Jugoslovanski klub, je dejal Korošec, dobiva številne telegrame o pomanjkanju v posameznih avstrijskih deželah in BiH.²⁸ Jarc, je govoril v istem smislu, opozoril na zlorabo gesla o patriotizmu pri rekviriranju in obtožil Ogrsko, da je z neizpolnjevanjem svojih obveznosti pahnila Avstrijo v tako težaven položaj.²⁹

Ob koncu novembra sta o vprašanju beguncev razpravljala tudi Fon in Rybař. Del svojega govora je Rybař porabil za kritiko gospodske zbornice, ki se je pogosto negativno opredeljevala do zakonov, ki jih je poslanska zbornica že izglasovala, in tako zavrnila njihovo uresničevanje. Po Rybařu ima gosposka zbornica sicer res formalno pravico, da zavrača predloge poslanske zbornice, nima pa moralne pravice za to: »Mi v poslanski zbornici smo izraž ljudske volje, poslanska zbornica je zastopnik ljudstva. Gospodje tam pa so, kot je že nekoč pravilno ugotovil naš umrli kolega Krek, le zastopniki samih sebe...« V gosposki zbornici ne le, da niso zastopani nižji sloji prebivalstva, tudi ves narod — Slovenci — tu nima svojega zastopnika. Rybař je sklenil svojo misel s pozivom, naj tudi v pogledu gosposke zbornice pride do spremembe ustave.³⁰

V novembru je začel JK razvijati živahno interpelacijsko dejavnost in je nato v decembru in januarju vlado dobesedno »zasul« z interpelacijami. Kot piše Pleterski, se je začelo sistematično zbiranje gradiva za interpelacije po posebnem prizadevanju klubovega tajnika Žerjava, kateremu je dal Korošec vsa pooblastila pri vlaganju interpelacij s podpisi članov kluba.³¹ Slovenski časopisi so novembra v tem smislu objavili sporočilo, da potrebujejo poslanci natančne podatke o pomanjkanju, krivicah in nasilju v južnoslovanskih deželah monarhije; to sporočilo je naletelo pri prebivalstvu na izredno živ odmev, kar dokazujejo številna pisma, ki jih v fondu Jugoslovanskega kluba hrani Arhiv Slovenije. Na pisma, ki dajejo podrobnejšo sliko stiske južnoslovanskega prebivalstva v tretjem letu vojne, so Korošec kot ostali poslanci prizadevno odgovarjali in v posameznih pri-

²⁶ Isto, str. 2056—60.

²⁷ Isto, str. 2150—51, 2152.

²⁸ Isto, str. 2186—88.

²⁹ Isto, str. 2197—99.

³⁰ Isto, str. 2417—19.

³¹ J. Pleterski, nav. delo, str. 154.

merih tudi razmeroma hitro ukrepali ali z neposredno intervencijo na pristojnem mestu ali pa s poslanskim vprašanjem v parlamentu.

Razvoj interpelacijske dejavnosti Jugoslovanskega kluba od septembra 1917 do marca 1918 natančneje ilustrirajo naslednje številke:³²

Mesec	Štev. parl. sej	Štev. vseh interp.	Štev. interp. JK	Interp. JK v %
september	4	140	7	5
oktober	9	330	27	8,2
november	11	427	59	13,8
december	6	257	69	26
januar	4	242	64	26,4
februar	10	366	108	28,9
marec	8	224	40	17,85

Nekatere med temi interpelacijami, ki so sicer v stenografskih zapisnikih (in torej tudi gornjem pregledu) zabeležene kot ena celota in pod eno evidenčno številko, vsebujejo večje število podrobnejših interpelacij. Tako je interpelacija z 22. januarja 1918 o nasilstvih v BiH sestavljena iz 41 krajših interpelacij o posameznih primerih nasilja, interpelacija s 30. januarja o razmerah v BiH in Sremu iz 13 in interpelacija s 6. februarja — prav tako o nasilju proti južnim Slovanom — iz 10.³³ V zgornjih številkah tudi niso upoštevane interpelacije, ki jim je bila priznana nujnost in so bile predmet takojšne obravnave v parlamentu. Na te interpelacije opozarjam ob prikazu jugoslovanskih nastopov na posameznih parlamentarnih sejah.

Še v novembru v veliki večini prevladujejo interpelacije, ki opozarjajo na prekomerno, enostransko in nasilno rekviriranje ali na nezadostno in neurejeno preskrbo prebivalstva s prehrano, kar je v posameznih deželah povzročilo pomanjkanje osnovnih življenjskih potrebščin in lakoto, obenem pa kažejo tudi na pomanjkanje najpomembnejših surovinskih artiklov kot so usnje, volna, petrolej, kurivo; v nekem primeru opozarja posebna interpelacija celo na pomanjkanje sukanca. Od decembra dalje prevladujejo interpelacije zaradi nasilnega postopanja oblasti proti prebivalstvu in preganjanju v posameznih deželah juga monarhije. Mnoge med njimi zahtevajo pojasnila za posamezne primere nasilja in postopka civilnih ali vojaških oblasti, tako da številčno prevladujejo tudi v obravnavanem času kot celoti. Med interpelacijami, ki jih je predložil klub od septembra 1917 do marca 1918, se jih več kot 27 % dotika teh vprašanj, medtem ko se nanaša na vprašanje prehrane samo 7 %, rekvizicije prav tako 7 %, vsa ostala vprašanja pa mnogo manj.

³² Izračunano po Sten. Prot. XXII/II—III.

³³ Anhang zu den Sten. Prot. XXII/V, str. 5293—543, 5581—88, 5882—92.

Sprva so interpelacije usmerjene predvsem k slovenskim deželam, Istri in Dalmaciji, kasneje je njihova pozornost usmerjena tudi k razmeram v Bosni in Hercegovini, južni Dalmaciji, Črni gori in zasedenim področjem Srbije. V interpelaciji zaradi »vojaške uprave v zasedenih področjih Srbije« 20. decembra 1917 je klub opozoril, da se pod nazivom »tim. vojaške uprave skriva čista vojaška samovolja«, ki jugoslovanske poslance »kot Avstrijce, kot del jugoslovanskega naroda in ne nazadnje kot ljudi« vzpodbuja k najostrejšemu ugovoru, saj nasprotuje vsem mednarodnim določbam in geslom o človečanskih pravicah. Jugoslovanski poslanci opozarjajo, da je med »prebivalstvom Srbije in našo monarhijo nastalo brezno«, ki ga ne bo nikoli več mogoče premostiti.⁹⁴ Številne interpelacije opozarjajo še na postopke proti posameznikom v Dubrovniku, Splitu, Šibeniku, Zadru itd. in tudi v slovenskih deželah. Tako so poslanci protestirali proti pregonu A. Gradnika, D. Puca, D. Marušiča, G. Žerjava, I. Hribarja in drugih.

V mnogih drugih interpelacijah nato slede še pritožbe proti raznim oblikam ponemčevalnega pritiska, konfiskacijam, razmeram v vojski in ravnanju z vojaki, premestitvam železničarjev in sploh razmeram na železnici, zlorabam, stanju, v katerem živijo begunci in vojni ujetniki itd., slede vprašanja o odpustih iz vojske in vojaških dopustih, različnih podporah, celo o novih železniških progah in cestah (kar se zdi glede na izčrpanost monarhije nekoliko nenavadno) ter opozorila na socialne razmere različnih slojev prebivalstva. Ob tem kratkem pregledu interpelacijske dejavnosti je potrebno opozoriti še na večje število predlogov za podporo posameznim predelom ali krajem, ki so jih prizadele elementarne nesreče kot potresi, toča ali požari, podpore ali dodatke različnim skupinam delavcev in invalidom, posamezne zakonske uredbe in zopet gradnje.

Ministri in vlada so na interpelacije odgovarjali neredno ali sploh ne, na kar kaže tudi Koroščekov očitek, da »ekscelence interpelacij sploh ne berejo«. Iz korespondence v fondu Jugoslovanskega kluba, ki ga hrani Arhiv Slovenije, se vidi, da so nekatere intervencije uspele, kar je prav gotovo utrjevalo ugled poslancev pri prebivalstvu. Mnoge interpelacije je seveda zopet narekovala predvsem taktika, saj tako intenzivna interpelacijska dejavnost za vlado resnično ni bila prijetna.

IV

Kot je znano se češki, jugoslovanski in ukrajinski poslanci v decembru in januarju vedno odločneje zavzemajo za priznanje samoodločbe, podpirajo zahteve po »miru brez aneksij in kontribucij« in se v podkrepitev svojih zahtev sklicujejo na sovjetski poziv za sklenitev splošnega miru. Z napovedjo in nato začetkom mirovnih poga-

⁹⁴ Isto, str. 5017–20.

janj se zavzemanju za samoodločbo in mir »brez aneksij in kontribucij« pridruži še zahteva po pripustitvi predstavnikov posameznih narodov monarhije k tem pogajanjem, torej težnja po internacionalizaciji nacionalnega problema monarhije. Te zahteve ne naletijo le na odklonilno stališče vlade, ampak tudi na odločno nasprotovanje pri večini nemških poslancev. Vzdušje v parlamentu³⁵ je napeto in očitno veljajo Čehi še vedno za pobudnike slovanskega nezadovoljstva. Dne 5. decembra 1917 interpelira 83 nemških poslancev z 275 strani dolgo interpelacijo »zaradi obnašanja Čehov v svetovni vojni« in v interpelaciji obtožbe o češkem izdajstvu in zvezah z antanto dokazuje in utemeljuje.³⁶

Znano je tudi, da je poizkušala dunajska vlada pred javnostjo prikriti, da vsebuje sovjetska mirovna ponudba zahtevo po priznanju polne pravice do samoodločbe in je sovjetsko noto objavila znatno okrnjeno. Ministrski predsednik Seidler je v svojem kratkem in površnem sporočilu parlamentu 30. novembra dejal, da je vlada sovjetsko ponudbo sprejela in se bo pogajala o miru, ki naj bi temeljil na načelu »brez teritorialnega in gospodarskega nasilja«, prav tako avstroogrška vlada državam, s katerimi bo sklepala mir, priznava pravico, da zagotove »svojim narodom popolno svobodo pri odločanju o svoji državni bodočnosti« in se bo vzdržala vmešavanj v notranje zadeve teh držav, zato pa seveda odklanja tudi vsako vmešavanje v svojo lastno državno organizacijo. Po Seidlerjevih besedah avstrijski parlament in volilni sistem že omogočata narodom odločanje o svojem položaju.³⁶

Oboje je pri jugoslovanskih, čeških in ukrajinskih poslancih vzbudilo ogorčenje in proteste. Dne 3. decembra so vsi trije klubi usklajeno nastopili z interpelacijo, v kateri so protestirali proti falzificiranju sovjetske note in proti izjavi ministrskega predsednika.³⁷ Ta interpelacija je bila v literaturi podana že večkrat. V njej se naglaša, da je Seidlerjev govor v koliziji s Czerninovo izjavo, da avstroogrška vlada pristaja na sovjetske mirovne pogoje, saj Seidler odkrito zavrača načelo samoodločbe narodov. Vsi trije klubi zavračajo trditev o demokratičnosti avstrijskega parlamenta in volilnega sistema, ki omogoča Nemcem majorizacijo. Dne 4. decembra je pri vladi interpeliral tudi Prodan s še nekaterimi člani JK in jo pozval, naj začne reševati notranje politična vprašanja pred sklenitvijo miru.³⁸

³⁵ Isto, str. 4553—628.

³⁶ Sten. Prot. XXII/II, str. 2395—96.

³⁷ Isto, str. 2515—17.

³⁸ Anhang zu den Sten. Prot. XXII/IV, str. 4531—32. Besedilo sicer naglaša posebno vlogo habsburške monarhije kot večinacionalne države sredi Evrope (pri tem se sklicuje na Palackega), toda obenem opozarja, da mora začeti Avstroogrška reševati svoja notranja nasprotja pred sklepom o miru, saj utegne biti v nasprotnem primeru njen nadaljnji obstoj v nevarnosti. Interpelacija poziva avstrijsko vlado, naj svetuje Madžarom razmislek o »zlatem geslu justitia regnorum fundamentum«, nato pa jo še sprašuje, če se zaveda, da je načelo »brez aneksij in odškodnin« koristno za vse, ki so v tej vojni kaj izgubili, medtem, ko ni Avstrija ničesar izgubila in nima z mednarodno krajo pridobljenih kolonij, tako, »da bo ob koncu vojne, po neizmernih žrtvah, celo nasproti Italiji, lahko ugotovila, da je bila zanjo to vojna brez cilja, torej najbolj nesmiselna vojna, kar jih je doživela v vsej svoji zgodovini, v jezeru krvi svojih narodov«.

Za Spinčičev govor v parlamentu 3. decembra je Šepić upravičeno zapisal, da so bile to besede, ki so se do tedaj redko slišale iz ust jugoslovanskega zastopnika. Spinčič je govoril v razpravi o provizornem podaljšanju desetletnega finančnega sporazuma z Ogrsko in dejal, da je eden od pogojev za mir priznanje pravice do samoodločbe v vseh deželah, tudi v Avstroogrski. V monarhiji po Spinčičevih besedah tega principa ni mogoče uresničiti v parlamentu, v katerem je zastopanih več narodov in volilni sistem nekaterim omogoča majorizacijo, pač pa mora vsak narod v svoji skupščini in prek svojih zastopnikov odločati o svoji usodi. Dualizem pomeni zlasti za Jugoslovane »tako rekoč uničenje, smrt našega naroda«. Spinčič je opozoril na prizadevanja, da bi južne Slované germanizirali, madžarizirali in sprli med seboj, in naglasil, da so »to vojno« ob njenem začetku odgovorne osebnosti nemškega cesarstva označile kot vojno med nemštvom in slovanstvom, številne madžarske osebnosti pa sploh kot vojno zoper Slované. Vendar Jugoslovani nočejo nobenega tujega gospodstva. Nočejo, da so njihove dežele kolonije ali naselbine (»Niederlassungen«) drugih narodov in tako vir njihove bogatitve. Prav tako lahko sami gospodarijo na Jadranu brez Nemcev, Madžarov in Italijanov. »Dovolj nam je obljub enakopravnosti, ki jih sem in tja slišimo iz vladnih klopi...«, je sklenil Spinčič... »Mi poslanci vsega našega naroda se ne damo več dalje slepiti... Hočemo svobodno hrvatsko-srbsko-slovensko domovino... od vseh ostalih narodov neodvisno državno in dostojno narodno življenje.«³⁹

V isti razpravi je dan kasneje govoril tudi Verstovšek, ki je opozoril na izjavo Starčevičevih pravašev in disidentov hrvatsko-srbske koalicije z dne 3. decembra, jo prebral in pozdravil. Nato se je zavzel za priznanje pravice do samoodločbe in naglasil, da bi bilo vsako izrabljanje tega »ideala« izzivanje prve vrste, ki bo našlo v ljudstvu najodločnejši odpor. Za gospodarsko katastrofo v vojni je obtožil Ogrsko, ki se je v odnosu do Avstrije gospodarsko bolj zaprla kot proti marsikateri sovražni deželi. Posledica take politike je bila gospodarska slabitev Avstrije in krepitev Ogrske. Izkušnje svetovne vojne zahtevajo spremembo ustave v smislu samoodločbe narodov. Gospodarska ekspanzija na jugovzhod, kamor po Verstovškovih besedah teži monarhija zaradi svoje lege, bo mogoča le, če bodo združena z Jugoslovani naseljena področja obeh polovic monarhije in če bodo ta področja prevzela posredniško vlogo do ostalih balkanskih narodov. Seveda bo vse to odvisno od svobodnega razvoja teh ljudstev. Verstovšek je sklenil z mislijo, da se bo boju Jugoslovancev za politično svobodo pridružil še boj v gospodarskih vprašanjih, ki bo zaviral razcvet celotne monarhije. »Južni Slovani napovedujemo že sedaj,« je dejal, »da bomo — v kolikor v deklaraciji zapisane zahteve ne bodo izpolnjene, začeli z najostrejšim gospodarskim bojem in bojkotom na vsej liniji v velikem in malem.«⁴⁰

³⁹ Sten. Prot. XXII/II, str. 2483—87.

⁴⁰ Isto, XXII/III, str. 2559—69.

Novo razsežnost v politično prizadevanje treh slovanskih klubov vnaša zahteva po sodelovanju predstavnikov posameznih narodov na mirovni pogajanji v Brest Litovskem. Dne 19. decembra, dan po tem, ko je avstrijska vlada službeno objavila, da so Nemčija, Avstroogrsko, Bolgarija in Turčija privolile v mirovna pogajanja z Rusijo in že izbirajo opolnomočene predstavnike za ta pogajanja, so vsi trije klubi kot tudi avstrijski socialdemokrati zopet naslovili na vlado posebne interpelacije. V skupni interpelaciji sta JK in Češki svaz zahtevala sodelležbo predstavnikov v monarhiji živečih narodov na mirovni pogajanji po naslednjem ključu: 12 Nemcev, 10 »Čehoslovanov«, 10 Madžarov, 7 Jugoslovanov, 5 Poljakov, 4 Ukrajinci, 3 Romuni in 1 Italijan.⁴¹ Za razporeženje v parlamentu je gotovo značilno, da je Staněk, ki se je prvi prijavil k utemeljitvi interpelacije, govoril pred skoraj prazno dvorano.

Istega dne je nato govoril tudi Koröšec. V svojem govoru je najprej naglasil svoj strah, da tisti, ki gredo na pogajanja, ne razumejo »duha časa« in se zato ne bodo mogli pogajati v interesu avstrijskih narodov. »Že o vojni se je odločalo brez nas,« je dejal, »in zdaj naj bi se tudi o miru odločalo brez nas.« Czernin je sicer priznal mir »brez aneksij in kontribucij«, vendar se v Avstroogrski — kot kažeta diskusijska prispevka Tisze in Andrassyja v delegacijah — še naglašajo strateški interesi do delov Srbije, Črne gore in Poljske, torej aneksionistične težnje. Opozoril je tudi, da je bila avstrijska vlada leta 1915 pripravljena priznati »samoodločbo Italiji«, kó ji je obljubila z Italijani naseljene predele ob Soči in potrdil medklic Stranskega, da so tedaj v avstrijski vladi obljubljali Italijanom tudi prevlado v Trstu. Med jugoslovanskimi narodi živi misel na samoodločbo že vse od leta 1848 in je s svetovno vojno dobila novo življenje. Tudi Jugoslovani žele — kot boljševiška vlada — da se sklepa mir od naroda do naroda: »Narodi, ki so v vojni krvaveli, morajo sami skleniti mir in ti narodi bodo mir prav gotovo sklenili tako, da bo dolgotrajen.«⁴²

Naslednjega dne je govoril tudi Ravnihar, ki je najprej še enkrat ponovil zahtevo po sodelovanju na pogajanjih in obenem dejal, da je prišel primeren trenutek, ko se je mogoče tudi že vprašati o »vzrokih te največje vseh vojn«. Po Ravniharjevih besedah je bil atentat v Sarajevu le dober izgovor, s katerim so Nemci s pomočjo Tisze pritegnili Avstroogrsko v vojno. Tisza naj bi bil glavni pobudnik ostrega postopka proti Srbiji, tudi ultimatum je bil sestavljen v tem smislu in so pričakovali srbsko odklonitev. Nadalje se je Ravnihar oprl na sovjetsko definicijo aneksije in zavrnil trditev avstrijske vlade, da obstoječe institucije v monarhiji omogočajo samoodločbo njenim narodom. Po ustavi so nemški in madžarski narodi izročeni Nem-

⁴¹ Isto, str. 2664. Interpelacija ima še svoj drugi del, v katerem interpelanti opozarjajo, da bo zaradi slabe letine in odklanjanja Ogrske, da bi pomagala Avstriji z odgovarjajočo količino prehrabnenih sredstev, prišlo v Avstriji in BiH do hude prehrabnene stiske. Zato vlado sprašujejo, če je prišlo glede na razvijajoč se trgovski promet z Rusijo tudi že do podrobnejših pogajanj in ali se je Avstroogrsko zavarovala, da je pri trgovskih stikih z Rusijo ostale Centralne sile ne bodo opeharile.

⁴² Sten. Prot. XXII/III, str. 2660—83.

cem in Madžarom na milost in nemilost in »ta država danes ne bi bila oslabiljena vse do agonije«, če bi si narodi v njej res lahko zagotovili samoodločbo. Jugoslovansko vprašanje je po Ravniharjevem mnenju prav tako mednarodno kakor poljsko; brez dvoma bodo za Srbe v kraljevini Srbiji in Črni gori ne le dežele antante, pač pa tudi boljševiki zahtevali pravico samoodločbe in polno neodvisnost brez aneksij in kontribucij. Zato bo za mednarodni položaj nevarno, če bodo Jugoslovani v monarhiji, ki predstavljajo celo večino vseh južnih Slovanov, še nadalje zaslužnjeni. Besede o demokraciji, ki jih vlada polaga vladarju, v usta, so le »kompliment ruski revoluciji«. Vse te neskladnosti, in nasprotja bodo morali dojeti »tudi naši sogovorniki« na mirovnih pogajanjih in Ravnihar se boji, da mir z Rusijo ne bo počival na trdni osnovi.⁴³

To je bil zadnji nastop jugoslovanskega zastopnika v jesenskem zasedanju parlamenta 1917. leta. Zahteve čeških, jugoslovanskih in ukrajinskih poslancev je Seidler zavrnil v kratkem odgovoru, ki razkriva suhoparnega uradnika brez političnega posluha. Dejal je, da po ustavi pripada pravica zastopanja na mirovnih pogajanjih zunanjemu ministru, ki »mora voditi pogajanja v skladu s svojo odgovornostjo in v dogovoru z odgovornima ministrskima predsednikoma obeh držav monarhije«. ⁴⁴ Dne 20. decembra so se nato vrata poslanske zbornice zaprla in začele so se več kot mesec dni trajajoče parlamentarne počitnice. Poslanci so se na poňovni parlamentarni seji sestali šele 22. januarja 1918.

S kratkim povzetkom lahko prikazano dejavnost jugoslovanskih poslancev v času jesenskega zasedanja državnega zbora strnemo takole: JK je odklanjal vlado in njen program narodne avtonomije od začetka zasedanja. Svoje opozicijsko stališče so njegovi člani utemeljili v svojih poslanskih nastopih in podkrepili z močno stopnjevano interpelacijsko dejavnostjo. V vseh poslanskih nastopih je prisotna želja po miru in temeljiti spremembi odnosov v monarhiji, v obdobju kot celoti pa je opaziti postopno radikalizacijo zahtev. Že v proračunski razpravi sta Leginja in Ravnihar označila majsko izjavo za minimalni klubov program, s katerim zahtevajo jugoslovanski zastopniki preureditev avstroogrške monarhije v federalno državo pod habsburškim žezlom in v kateri bodo južni Slovani monarhije združeni v narodno-politično in gospodarsko neodvisni enoti. Kot v majski izjavi so se tudi v svojih nastopih v proračunski razpravi člani kluba sklicevali na načelo narodnosti in hrvatsko državno pravo ter še niso omenjali pravice narodov do samoodločbe. Opozarjali so, da je za monarhijo rešitev nacionalnega vprašanja eksistenčnega pomena, njen »biti ali ne biti«, saj je eden poglavitnih vzrokov za njeno slabitev prav nerešeno nacionalno vprašanje in dualistična ureditev. Iz več govorov veje prepričanje, da bo do reševanja jugoslovanskega vpra-

⁴³ Isto, str. 2708—12.

⁴⁴ Isto, str. 2705—06.

šanja prišlo slej ali prej; v tem smislu je Korošec tudi opozoril, da bo nacionalno vprašanje — v kolikor ga ne bo reševala monarhija sama — reševal faktor izven nje.

Ob vesteh o nameravani ustanovitvi kraljevine Poljske v začetku novembra so se nato jugoslovanski poslanci zavzeli za sočasno reševanje nacionalnih problemov monarhije. Ravnihar je tokrat že izrecno govoril o samoodločbi kot načelu, s katerim bi morali urejati nacionalno vprašanje v monarhiji in Korošec se je pred parlamentom vprašal o smislu žrtvovanja Jugoslovancev na fronti za monarhijo, ki se ne ozira na njihove zahteve.

V naslednjem obdobju, konec novembra in v decembru, se kaže tudi pri jugoslovanskih nastopih radikalizirajoči vpliv mirovnihačel oktobrske revolucije. Zahtevo po samoodločbi so v JK zdaj že sprejeli v svoj program in 4. decembra je Verstovšek zagrozil celo z gospodarskim bojkotom juga monarhije, če vlada ne bo upoštevala jugoslovanskih zahtev. Poslanci kritizirajo vlado, da skupno z Nemci zasleduje v svoji zunanji politiki aneksionistične cilje in tako ogroža uspeh mirovniha izgledov. Dvoumne in cinične izjave avstrijskega ministrskega predsednika Seidlerja in zunanjega ministra Czernina, da narodi v monarhiji lahko že s posredovanjem obstoječih institucij in parlamenta uresničujejo samoodločbo, naletijo na ostro zavrnitev, kritiko volilnega sistema in volilne geometrije. Posledica tega razvoja je zahteva po sodelovanju zastopnikov avstroogrskih narodov pri mirovniha pogajanjih s pravico nadzora nad delom avstroogrskih delegatov. To zahtevo je mogoče razumeti kot prvi aktivni jugoslovanski poizkus, zagotoviti nacionalnemu problemu v monarhiji mednarodni značaj.

V svojih nastopih so se poslanci JK še sklicevali na majsko izjavo, naglašali svojo lojalnost dinastiji in interes monarhije, da sama reši svoj nacionalni problem. Klub je — kot je zapisal Šepić — še naprej »vodil borbo proti vladi in nemškim strankam, opirajoč se ne le na pravico jugoslovanskih narodov do svobodne države, pač pa tudi na misel prerojene habsburške monarhije«. ⁴⁵ Vendar je iz zahtevo po priznanju pravice narodov do samoodločbe in sodelovanju zastopnikov avstroogrskih narodov na mirovniha pogajanjih že radikalno razširil svoj majski program in zanj tudi majska izjava ob koncu jesenskega zasedanja državnega zbora 1917. leta ni mogla imeti več iste vsebine kot ob njegovem začetku.

Najodločnejše klubovo dejanje v zavzemanju za samoodločbo in internacionalizacijo jugoslovanskega vprašanja je znani januarski memorandum, ki ga je klub poslal predsednikom delegacij na mirovniha pogajanjih v Brest Litovskem 31. januarja 1918. Ude je celo mnenja,

⁴⁵ Dragovan Šepić, Oktobarska revolucija i jugoslavenko pitanje u Austrougarskoj 1917/8, Historijski zbornik XI—XII (1958—59), str. 15.

da moremo imeti memorandum »v jugoslovanskem gibanju na tleh habsburške monarhije med prvo svetovno vojno za najbolj odkrito, naravnost na avstrijsko vlado in svetovno javnost od izvoljenih zastopnikov jugoslovanskih narodov izrečeno revolucionarno besedo«. ⁴⁶ V literaturi se nikjer ne omenja, da je memorandum v svojih glavnih potezah nastal že v parlamentarnih počitnicah. V fondu JK v Arhivu Slovenije je namreč ohranjen nemški osnutek memoranduma z datumom 17. januar, ki kaže, da sta odločitev za to sporočilo kot tudi njegova vsebinska zasnova nastali pred začetkom ponovnega zasedanja parlamenta. ⁴⁷ V času med 17. in 31. januarjem je šlo besedilo k vsaj še nekaterim, če že ne vsem, poslancem v pretres, saj nepodpisani pisec sporoča 31. januarja Rybařu, da je sprejel njegove pripombe. ⁴⁸ Verjetno torej ne bo povsem držalo, kar je dejal Žerjav v svojem predavanju, da je namreč on avtor memoranduma in je Korošca le pridobil za podpis. ⁴⁹ Prav mogoče je, da je bil Žerjav eden glavnih avtorjev ali celo edini avtor osnutka, ki je dobil kasneje nekaj sprememb (nanje bom še opozoril).

V tej zvezi naj opozorim na izmenjavo pisem med Franom Majcnom in Korošcem v začetku januarja 1918. ⁵⁰ Ta F. Majcen, ki se na nekem dopisu omenja kot absolvent prava, naj bi bil po korespondenci sodeč tajnik klubove pisarne. Več podatkov o njem nisem zasledil; v dosednji literaturi se kot klubov tajnik omenja le Žerjav.

F. Majcen 3. januarja 1918 sporoča z Dunaja Korošču Stanekovo obžalovanje, da Korošec ne bo prisostvoval češkemu zboru v Pragi 6. januarja ⁵¹ in mu pošilja predlog pozdravne brzojavke, ki naj bi jo JK poslal temu zborovanju. Majcen še piše, da bi moral klub »v tem trenutku, ko sklepa grof Czernin z Boljševiki mir brez provedenja samoodločbe«, protestirati; Čehi so že zahtevali ponoven sklic parlamenta in predsednik Gross je obljubil Staneku, da bo sklical parlament za 15. januar. Po Majcnovem mnenju je z vlado vred prepričan, da bo 15. januarja »mir z boljševiki že pod streho, misli pa, da je zaradi ukrajinskega nastopa kot tudi protesta vseh majniških organizacij (!) mir na jako slabih nogah«, zato bi se bilo potrebno temeljito pripraviti za skupno češko-jugoslovansko-ukrajinsko akcijo v parlamentu. Svoje pismo končuje z naslednjim predlogom: »Razen tega bi kazalo, da imenom prezidija napišete protestno izjavo, s katero se grofu Czerninu oporeka iz gori navedenih razlogov legitimacija in zaupanje in s katero se ponovno zahteva, da se brez rezerv sprejme in prevede ter zajamči samoodločba narodov te monarhije, ker le na ta način se more doseči trajni mir. Ako hočete, pošljite tako izjavo ekspresno na

⁴⁶ L. Ude, v op. 5 nav. delo, str. 152.

⁴⁷ AS, Jugoslovanski klub, fasc. 7, 11.

⁴⁸ Prav tam, fasc. 7.

⁴⁹ J. Pleterški, nav. delo, str. 159.

⁵⁰ AS, Jugoslovanski klub, fasc. 5.

⁵¹ Na tem zboru čeških strank so sprejeli znano »trikraljevsko deklaracijo« v kateri so zelo odločno, ne da bi omenjali habsburško dinastijo, zahtevali samoodločbo. Ta deklaracija naj bi pomenila »odkrit prelom s habsburško monarhijo«. Češki svaz je Korošca pozval, naj se zborovanja udeleži, vendar se je le-ta omejil le na pozdravni telegram. Gl. Pleterški, nav. delo, str. 158.

klub, da jo tukaj po Vašem ukazu in mislih stiliziramo ter razširimo v javnost.«

V odgovoru na to pismo je Korošec potrdil besedilo brzojavke in sporočil, da pride 8. januarja sam na Dunaj, »da naredimo izjavo za Czernina«. Korošec naproša Majcna naj to pove dr. Ž(erjavu?) in se z njim tudi posvetuje, če ne bi bilo dobro sklicati vse parlamentarne komisije. Po Koroščevem mnenju je treba na vsak način obvestiti Laginjo, da bo »vsaj vse predsedstvo skupaj«. O tem naj, pač odloči dr. Ž. sam.

V literaturi se nikjer ne omenja, da bi Jugoslovanski klub pred začetkom spomladanskega zasedanja 1918. leta javno protestiral s posebnim sporočilom zaradi Czerninove politike pri mirovnih pogajanjih. Prvo dejanje klubovega protesta proti Czerninovi politiki v januarju 1918 je interpelacija na parlamentarni seji 22. januarja, na kateri so s podobnimi interpelacijami protestirali tudi Čehi in Ukrajinci. Priprave za to interpelacijo omenja tudi že Majcnovo pismo. Ali torej lahko sklenemo, da je misel na memorandum nastala iz zamisli o »izjavi za Czernina«? Če ta sklep drži, se je to zgodilo med 5. (najkasneje tedaj je moralo prispeti na Dunaj Koroščevo pismo z brzojavko za češki zbor dan kasneje) in 17. januarjem, in sicer kot rezultat posveta in odločitve širšega kroga poslancev, vsaj klubovega predststva.

Po mnenju Pleterskega sta bila dva dogodka v teh dneh ena odločilnih vzpodbud za nastanek memoranduma.⁵² Prvi tak dogodek je bila izjava predsednika britanske vlade Lloydja Georga z 5. januarja 1918, drugi pa program predsednika ZDA Wilsona v znanih 14. točkah tri dni kasneje. Oba predsednika sta naglasila ohranitev Avstroogrske in sta njenim narodom priznala le avtonomijo. Posebno neprijetna za Jugoslovane, zlasti za Slovence, je bila, kot piše Pleterski, v obeh izjavah omemba o zadovoljitvi nacionalnih teženj Italijanov in novi določitvi meje nasproti Italiji, čeprav (po Wilsonu) v skladu z jasno spoznavnimi narodnostnimi mejami.

Z istim časom sovпада še tretji dogodek, tj. zaplet na mirovnih pogajanjih in prihod ukrajinskih predstavnikov v Brest Litovsk. Ukrajinska narodna skupščina ali Rada, ki je v juniju 1917 proglasila avtonomijo, je namreč poslala v Brest Litovsk svoje zastopnike, ki so zahtevali neodvisnost Ukrajine. V kritičnih trenutkih pogajanj s sovjetsko vlado je začel Czernin popuščati ukrajinskim zahtevam po Holmu (Chalm) in 17. januarja je bilo uradno sporočeno (kar naglašata tudi memorandum), da so med monarhijo in Ukrajinci dosegli sporazum. Dne 22. januarja so nato na Dunaju dejansko popustili ukrajinskim zahtevam in ukrajinsko vprašanje je dobilo mednarodno veljavo. Čeprav med predstavniki ukrajinske Rade in predstavniki Ukrajincev v monarhiji ni bilo posebnih simpatij, je vzel Czernin

⁵² J. Pleterski, nav. delo, str. 160.

kasneje s seboj v Brest Litovsk dva predstavnika avstroogrskih Ukrajincev (pl. Vasilka in N. Zalisnjaka).⁵³

Tega poteka v začetku januarja sicer še ni bilo mogoče predvideti, moralo pa je že tedaj postajati očitno, da so imeli poleg Poljakov tudi Ukrajinci izglede, da se bo njihovo vprašanje obravnavalo kot mednarodno, medtem ko je bilo za Jugoslovane in Čehe teh izglede vedno manj. Iz izjav ameriškega in britanskega predsednika je bilo sploh mogoče razumeti, da »se tudi antanta strinja z avstrijsko-nemškim tolmačenjem pravice narodov do samoodločbe in da jugoslovansko vprašanje poleg češkega obravnava kot izrazito notranje vprašanje habsburške monarhije.«⁵⁴ V takem položaju jugoslovanskim poslancem ni preostalo drugega kot z neposrednim sporočilom mirovnim pogajanjem v Brest Litovskem opozoriti na svoje zahteve in tako tudi jugoslovanskemu vprašanju zagotoviti mednarodni značaj.

Poleg omenjenih zunanjepolitičnih dogodkov je na nastanek memoranduma prav gotovo vplival tudi notranjepolitični položaj v Avstroogrski. Januarja 1918 je monarhija doživljala najhujšo krizo v svetovni vojni. Prehrambeni stiski in gospodarski izčrpanosti so se pridružili spontani delavski nemiri, ki so prav tako kot vlado presenetili vodstvo socialdemokratske stranke. Dne 14. januarja so začeli stavkati delavci v dunajskem Novem mestu in dva dni kasneje na Dunaju. Ko je 17. januarja poizkušalo socialdemokratsko vodstvo s pozivom na stavkajoče naj nadaljujejo s stavko prevzeti stavko v svoje roke, se je stavkovni val razširil na še nekatere avstrijske dežele in na Ogrsko. Socialdemokrati so stavkajoče pozvali, naj manifestirajo za mir »brez aneksij in vojnih odškodnin« in za samoodločbo, vse dokler ne bo vlada obljubila, da mirovna pogajanja ne bodo prekinjena zaradi pretiranih zahtev Centralnih sil, da bo reorganizirala preskrbo prebivalstva s hrano in demilitazirala vojno industrijo.⁵⁵ Ali je le naključje, da je tudi osnutek memoranduma datiran s 17. januarjem? Socialdemokrati so sicer že dva dni kasneje, potem ko je vlada pozitivno odgovorila na njihove zahteve, pozvali delavce naj se zopet vrnejo na delo, kar je večina stavkajočih res storila že do 22. januarja. Klub je pri memorandumu vztrajal, čeprav ga je odposlal šele zadnjega dne januarja. Podatka o tem, da bi v klubu omahovali, ali naj memorandum sploh odpošljejo, nisem zasledil.

Besedilo memoranduma je v bistvu dopolnjeno in nekoliko razširjeno besedilo osnutka s datumom 17. januarja. Tako memorandum kot osnutek navajata naslednje štiri točke za program Jugoslovanskega kluba (citirano po slovenskem besedilu memoranduma):⁵⁶ 1) Takojšen splošen demokratičen mir, popolno razoroženje, mednarodno varstvo in garancija svobodnega razvoja vseh narodov, velikih in malih; 2) Narodom naj se da in popolnoma zavaruje, svobodna in popolna samo-

⁵³ Obsežna razprava o problemu Ukrajine in pogajanj v Brest Litovskem: E. Borschak, La Paix ukrainienne de Brest Litovsk, Le monde slave 1929, št. 4, 7, 8.

⁵⁴ J. Pleterški, nav. delo, str. 160.

⁵⁵ D. Šepič, nav. delo, str. 29.

⁵⁶ Slovensko besedilo memoranduma do zdaj še ni bilo objavljeno. Tipkopis tega besedila se nahaja v AS, Jugoslovanski klub, fasc. 7.

odločba, zlasti glede vprašanja, ali hočejo tvoriti svobodno državo in v kateri obliki; 3) Mi ne zahtevamo za svojo državo ničesar, kar pripada kakemu drugemu narodu in kar nam torej ne pritiče. Mi zahtevamo za našo državo le ozemlje, v katerem prebiva narod Srbov, Hrvatov in Slovencev nepretrgano v kompaktnih masah; 4) Morje, zlasti jadransko, naj bo svobodno. Kolikor bi bil promet naših v kompaktnem narodno-gospodarskem ozemlju ob severnem jadranskem morju ležečih pristanišč posebne koristi za gospodarski razvoj oddaljenejših narodov, smo pripravljeni sklepati s temi narodi pogodbe, ki bi jim zajamčile svobodni trgovski promet preko teh pristanišč.

V končnem besedilu memoranduma so poleg krajšega dopolnila o nasilju nad jugoslovanskim prebivalstvom v času vojne trije pomembnejši novi vstavki: 1) V osnutku se ne omenja majniška deklaracija s svojo habsburško klavzulo, medtem ko se končno besedilo memoranduma sklicuje nanjo. Omembo majske izjave in habsburške klavzule je moral predlagati Rybař, v tem smislu mu namreč v že omenjenem pismu z 31. januarja piše nepodpisani pisec, da je sprejel njegove predloge (»izražene v več pogovorih«) glede »stilizacije« memoranduma. 2) V osnutku tudi ni dveh odstavkov, ki se sklicujeta na hrvatsko državno pravo in v katerih je rečeno, da je »naš narod v kraljevini Hrvatski — Slavoniji — Dalmaciji, kateri virtualno pripadajo še druga znatna jugoslovanska ozemlja« že ob priliki izvolitve prvega kralja iz habsburške hiše (1527) kakor tudi nasledstva po ženski liniji (Pragmatična sankcija 1712) »ravnal po svojem popolnem samoodločbenem pravu« in se svoji samostojnosti tudi kasneje ni odrekal ter je »torej tudi s historičnopravnega stališča popolnoma upravičen zahtevati pravico samoodločbe«. 3) V osnutku ni obeh zadnjih odstavkov, ki se neposredno dotikata pogajanj v Brest Litovskem. V teh odstavkih se ugotavlja, da je bila v načelu priznana pravica sodelovanja na pogajanjih »Litavcem, Kuroncem in Ukrajincem«, kar potrjuje »pravilnost in neizpodbitnost« tudi jugoslovanskih zahtev, zato pa klub predlaga, naj se k mirovnim pogajanjem pripuste »izvoljeni zastopniki avstroogrskih narodov, zlasti tudi Jugoslovánov, da se doseže sporazum glede neomejenega in pod garancijami popolnoma svobodno izvršenega prava samoodločbe narodov v monarhiji.«

V ostalem je razen krajšega že omenjenega dopolnila o nasilju na jugu monarhije besedilo memoranduma identično z besedilom osnutka. Tako se uvodoma opira na načela, ki jih je 9. novembra sprejel zbor sovjetov kot osnovo za svoj mirovni program in opozarja, da je avstroogrška vlada v odgovoru na sovjetsko okrožnico z dne 28. novembra 1917 pristala na ta načela. Besedilo nato omenja, da sta 3. decembra jugoslovanski delegaciji na Dunaju in v Zagrebu skupaj s predstavniki ukrajinskega in češkega naroda naglasili svoje vztrajanje pri zahtevi po »popolni in čisti izvršitvi samoodločbe« in sodelovanju predstavnikov avstroogrskih narodov pri pogajanjih o miru. Opozarja se na preteklo usodo »naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov (s skupnim imenom Jugoslovánov)« ter nasilja in pritiske v svetovni vojni. Ustava monarhije onemogoča razvoj posameznih narodov, po-

sebnost težke pa so razmere na Koroškem in v BiH. »Mir, kateri petrifira današnje stanje, ne bi bil mir za narode te monarhije: bil bi začetek smrtne borbe avstroogrskih Slovanov, a obenem težka zapreka socialnega napredka vseh vdeleženih narodov, a tudi mednarodni mir bi bil vsled takega položaja stalno ogrožen,« je rečeno v enem sklepnih odstavkov.

Ob končnem besedilu memoranduma se zastavlja vprašanje, kakšno vlogo ima omemba majske deklaracije z habsburško klavzulo. Rybař, ki je vstavek predlagal, prav gotovo ni mislil na dinastični okvir majskega programa, pač pa predvsem njegove teritorialne zahteve. Vstavljeni stavek namreč izrecno omenja, da zahteva majski program »združenje vseh ozemelj monarhije, koder prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi«, torej tudi Primorske. V tem smislu je sklicevanje na majski program ponovno opozorilo na problematičnost italijanskih zahtev, poudarjanje množične podpore, ki jo je dobil ta program med slovenskim prebivalstvom, pa zahteva po polnem priznanju samoodločbe tudi za obmejna področja, ki so bila predmet italijanskih aspiracij.

Načelo samoodločbe se — kot kaže odstavka o hrvatskem zgodovinskem pravu — v memorandumu uporablja v najširšem smislu, saj je rečeno, da je mogoče s samoodločbo odločati tudi o dinastičnem okviru. Podobno je sicer samoodločbo opredelil že Ravniar, ki je v svojem govoru o poljskem vprašanju novembra 1917 opisal samoodločbo kot »odločitev naroda o tem ali želi svobodno in neodvisno državo in v kateri obliki si to državo želi«, vendar se v številnih ostalih nastopih zavzemanje za samoodločbo prepleta z zagotavljanjem lojalnosti dinastiji. Tudi po januarju so bila v klubu o teh vprašanjih zastopana različna stališča. Zahteva po polni samoodločbi, s katero bi narodi v monarhiji odločali ne le o svoji združitvi v njenem okviru, pač pa tudi odklonili ta okvir, ni bila sprejemljiva za nekatera legitimistična gledanja predvsem v slovenskem političnem zaledju. Nekoliko kasneje, 2.—3. marca 1918, je Korošec na sestanku v Zagrebu te dileme opisal takole: »Vsi Slovenci hočejo samoodločbo naroda. Nekateri mislijo, da bi monarhija morala uresničiti našo državo. A so tudi takšni, ki se (na monarhijo) ne ozirajo. Na Štajerskem in na Koroškem tega zadnjega ne bi mogli podpisovati.«⁵⁷

Glede na svojo radikalnost je januarski memorandum pritegnil razmeroma veliko pozornosti, a doživel tudi zelo različne ocene. V določeni meri je seveda odločnost njegovih sestavljalcev pripisati opisani zunanje in notranjepolitični negotovosti v januarju 1918. Iz pregleda parlamentarne dejavnosti Jugoslovanskega kluba v jeseni 1917 pa je po mojem mnenju razvidno, da besedilo memoranduma ni nikak poseben preblisk v politiki in stališčih JK, pač pa v večini svojih razsežnosti logičen, čeprav do meje radikaliziran sklep razvoja jugoslovanskih političnih zahtev od septembra dalje.

⁵⁷ J. Pleterski, nav. delo, str. 168.

Vzdušje v parlamentu ob začetku zasedanja 22. januarja 1918 za slovanske poslance ni bilo prav nič vzpodbudno. Seidler je v odgovoru na interpelacijo čeških Nemcev, ki so zahtevali od vlade, da se opredeli do praške deklaracije z dne 6. januarja in Češkega svaza, ki je spraševal, kako vlada opravičuje konfiskacijo te deklaracije, dejal, da izjave z dne 30. maja, sicer niso bile v okviru ustavnih določil, vendar so se še ozirale na interese dinastije in celotnega cesarstva, medtem, ko ima praška resolucija povsem drugačen značaj. Ta resolucija se po Seidlerjevih besedah postavlja do določene mere na mednarodno stališče in sledi svoje posebne interese med Avstrijo in njenimi sovražniki z namenom, da bi ob sklenitvi miru z mednarodno zahtevo pridobila priznanje suverenosti s strani zunanjih držav. Seidler je sicer potrdil potrebo po določenih notranjepolitičnih spremembah, povsem molče, pa je prešel zahteve po reševanju nacionalnega problema, torej tudi zahteve Jugoslovanskega kluba.⁵⁸

Jugoslovanski poslanci so podobno kot Čehi, Ukrajinci in Poljaki predložili interpelacijo, v kateri so očitali Czerninovi politikji, da zaradi svojih in nemških aneksionističnih ciljev spravlja v nevarnost mirovna pogajanja. V tej interpelaciji je tudi rečeno, da je vlada na pritisk štrajkajočega delavstva obljubila demokratizacijo notranjega življenja v Avstriji, kar podpirajo tudi jugoslovanski poslanci; vendar njihova poglobljena zahteva ostane zahteva »po ustanovitvi naše nacionalne države«.⁵⁹

Interpelacijo JK je utemeljil Korošec, ki je najprej podprl Čeha; Jugoslovani so Čehom »v boju za svobodno državo« obljubili vso pomoč in »jim obljublamo to tudi danes, ko je nastopila vlada oficijelno proti njihovim stremljenjem«. Ponovil je še nekaj ugotovitev interpelacije in dejal, da so bili delavski nemiri znak resničnega razpoloženja med ljudmi, toda »ne le delavskega razreda, ki je organiziral štrajk, pač pa tudi razredov in stanov, ki so ostali doma«. Po Koroševih besedah je ljudstvu »dovolj morije«, ki se je začela in se nadaljuje brez njegovega pristanka. Podprl je predloge za demokratizacijo, toda ne le demokratizacijo volilne pravice za občine pač pa tudi za deželne zbornice in se zavzel za odpravo gosposke zbornice, ki naj bi jo nadomestila zbornica, sestavljena, glede na »nacionalno in socialno slojevitost narodov«. Korošec je nadalje še dejal, da vlada nezadovoljstvo ne le v izčrpanih delih zaledja, pač pa tudi na fronti (medklici: »Ni res!«), »kjer razpoloženje ni tako kot se prikazuje«. Svoj govor je končal z vzklikom: »Dem südslawischen Volke den südslawischen Staat«.⁶⁰

Razpoloženje v klubu v času, ko so se poslanci še odločali o končni obliki memoranduma, odražata tudi Jarčev in Rybařev nastop v parlamentu 23. januarja, ki se navezujeta na izvajanja ministrskega pred-

⁵⁸ Sten. Prot. XXII/III, str. 2793—96.

⁵⁹ Isto, str. 2799—800.

⁶⁰ Isto, str. 2806—09.

sednika. Tako je Rybař v svojem prispevku pokazal na relativno vrednost in časovno omejenost oznak veleizdajstva, obenem pa opozoril, da se ministri, predvsem pa ministrski predsednik, kadar se znajdejo v stiski, radi skrivajo za osebo monarha in tako izrabljajo stari ustavni princip, da o osebi monarha ni mogoče razpravljati.⁶¹ Jarč pa je v svojem govoru obširneje razkril stisko kmečkega človeka. Po njegovih besedah je bil mir z delavci sklenjen na kmetov račun in posledice nerazumevanja kmečkega položaja bodo neizogibno sledile. Edini izhod iz vsesplošne stiske je po Jarčevem mnenju takojšen mir, demokratizacija države in samoodločba za njene narode.⁶²

30. januarja 1918 je klubove predstavnike sprejel Seidler. Tedaj so v pogovoru zahtevali, da vlada takoj uresniči zahteve majske deklaracije in so — kot navaja Pleterski po Spišičevem dnevniku — celo grozili z možnostjo ljudskega upora.⁶³ 30. januar je tudi datum, ki je s svinčnikom pripisan na slovensko besedilo memorandum skupaj s Koroščevim podpisom. 31. januarja so poslali več primerov memorandumov v nemškem in hrvaškem jeziku grofu Czerninu in ga v spremnem pismu pozvali naj »glede na običajno pot za sporočila v inozemstvo in z ozirom na obstoječe cenzurne razmere« posreduje memorandum tudi predsednikom nemške, sovjetske in ukrajinske delegacije na pogajanjih v Brešt Litovskem.⁶⁴ Podatkov o tem, ali je ministrstvo memorandum res posredovalo naprej in ali je sploh dosegel delegacije, ki jim je bil namenjen, nisem zasledil. Na pogajanjih v Brešt Litovskem o memorandumu jugoslovanskih poslancev niso razpravljali. Tudi če bi jugoslovanski memorandum posamezne delegacije prejele, bi ga glede na načela na katera se sklicuje — lahko, podprla le sovjetska vlada. Ta pa je bila v pretežki situaciji, da bi ga lahko postavila na dnevni red konference.

Avstrijska vlada je prepovedala objavo memorandumov in Jugoslovanski klub je zato 6. februarja interpeliral v državnem zboru.⁶⁵ Interpelacija vsebuje besedilo memorandumov in dve vprašanji; prvo: Zakaj je vlada preprečila objavo memorandumov in drugo: Ali je pripravljena prepoved preklicati. Interpelacija sama po sebi se ne zdi posebno ostra, v ostalih poslanskih nastopih pa poslanci memorandum niso posebej omenjali. Kot je znano JK memorandum ni uporabil za notranjepolitično akcijo. Eden glavnih vzrokov za to naj bi bil v strahu, da bi utegnili preradikalno zavzemanje za samoodločbo in internacionalizacijo jugoslovanskega vprašanja razbiti enotnost političnega gibanja na Slovenskem. Ne gre pa tudi pozabiti — kot je opozoril Pleterski — da je že s sklenitvijo miru v Brešt Litovskem memorandum izgubil neposredni pomen.⁶⁶

Klub pa je še nadalje odločno vztrajal v opoziciji. Februarja in marca 1918 je zopet postalo aktualno vprašanje proračuna. 5. febru-

⁶¹ Isto, str. 2882—87.

⁶² Isto, str. 2855—59.

⁶³ J. Pleterski, nav. delo, str. 161.

⁶⁴ AS, Jugoslovanski klub, fasc. 7.

⁶⁵ Anhang zu den Sten. Prot. XXII/V, str. 5971—74.

⁶⁶ J. Pleterski, nav. delo, str. 161.

arja je Laginja dejal, da za »opozicijo položaj ni težak« saj lahko z mirno vestjo odkloni proračun brez izgubljanja besed za utemeljevanje svoje odločitve. Opozicionalne stranke so v številnih govorih, pritožbah, memorandumih itd. pokazale, da resnični zastopniki ljudstva ne morejo pritegniti vladnim zahtevam dokler se ne bodo temeljito spremenile osnove monarhije. Laginja se je ponovno vprašal o vzrokih za vojno in poudaril, da zadnja stran zgodovine umora v Sarajevu še ni popisana. »Ni izključena možnost, celo zelo verjetno je...« je sklenil, »da so mlade morilske roke v Sarajevu vodile druge, nevidne sile, ki ne vladajo v Beogradu«. Cilj te vojne je bil uničenje kulturno visoko stoječega francoskega naroda in vseh slovanskih narodov, ki si prizadevajo dvigniti se k novemu duhovnemu svetu.⁶⁷

5., 6 in 7. februarja so nato razpravljali še Roškar, Vukotić in Spinčić. Vukotić se je oglasil sploh prvič od začetka zasedanja in se je v svojem in Baljakovem imenu solidariziral z majsko izjavo in zavzel za mir in samoodločbo.⁶⁸ Spinčić pa je v svojem nastopu dejal, da je mogoče samoodločbo uresničiti le tako, da se Slovenci, Hrvati in Srbi »brez kateregakoli drugega naroda neposredno ali preko svojih poslancev« izjavijo o svoji bodočnosti.⁶⁹

Medtem so se v Brest Litovskem nadaljevala pogajanja med Centralnimi silami in Ukrajino in se 9. februarja uspešno končala s pogodbo, s katero je Ukrajina zase dobila Holm, za Ukrajince v monarhiji pa avtonomijo, zato pa se je obvezala, da bo Centralnim silam poslala vso proizvodnjo žita, ki presega potrebe lokalnega prebivalstva. Sovjetska delegacija je protestirala; Trocki ni priznal zakonitosti pogodbe, ki jo je sklenila ukrajinska vlada. 9. februarja je tako sovjetska delegacija izjavila, da ne misli skleniti miru pod pogoji, ki jih vsiljujejo Centralne sile, vendar se Rusija vojne ne bo več udeleževala, demobilizirala bo svoje čete in proglasila konec vojnega stanja. Na to odločitev sta Nemčija in Avstroogrška odgovorili dober teden kasneje z vdorom svojih čet v notranjost Rusije. Kot je znano nemške in avstroogrške čete niso naleteli na nikak odpor.

Zaradi obnovitve sovražnosti so že 19. februarja v državnem zboru protestirali nemški avstrijski socialdemokrati, češki socialdemokrati in poslanci Jugoslovanskega kluba. Jugoslovanski poslanci so v svoji interpelaciji opozorili, da bo nadaljevanje vojne Avstroogrsko mnogo bolj prizadelo kot nemško cesarstvo. Zahtevali so, da vlada javno pove, če kot nemški rajh tudi sama razume izjavo Trockega za odpoved premirja, če pa se s to »nesmiselno logiko« ne strinja, naj zahteva od Nemcev prekinitev sovražnosti. S posebnim vprašanjem so posumili, da obstoji poleg objavljene mirovne pogodbe z Ukrajino tajna pogodba o ustavnih reformah v Galiciji in o pravici do vmešavanja v boj med ukrajinskimi strankami »z namenom, da bi utrdili stranko, ki je podpisala mir«. V zadnjih dveh vprašanjih pa je JK zahteval od vlade, da se opredeli do »imperialističnega aneksijskega

⁶⁷ Sten. Prot. XXII/III, str. 3007—14.

⁶⁸ Isto, str. 3058—63.

⁶⁹ Isto, str. 3146—51.

programa« bolgarskega ministrskega predsednika Radoslavova in Wilsonovega govora 2. februarja, v katerem je ameriški ministrski predsednik ponovno sporočil svoj mirovni program.⁷⁰

Seidlerjev odgovor na interpelacije se zdi ciničen. Povedal je, da se je Ukrajina v pogodbi obvezala odstopiti del poljedelskih produktov, ki jih sama ne potrebuje in je tudi v trenutku, ko vlada v Rusiji kaos, boj vseh proti vsem, edini cilj avstroogrške vlade zagotoviti prebivalstvu v monarhiji prehrabena sredstva. Glede Holma je po Seidlerjevih besedah avstroogrška vlada uresničila princip samoodločbe, ki ga je priznala tudi Litavcem, Kuroncem in Poljakom. V podkrepitev svojih izvajanj se je skliceval tudi na Wilsonov govor. Ob koncu je Seidler dejal, da se je nemška vlada odločila »za prodiranje v notranjost Rusije«, da bi zaščitila nemške rojake na njenem ozemlju. Avstroogrška se je odločila, da se teh operacij ne bo udeležila, še nadalje pa bo posvečala vso pozornost repatriaciji avstrijskih in ogrskih državljanov, ki so ostali na ruskem ozemlju.⁷¹

Že Šepić je opozoril, da so razpad ruske fronte in državljansko vojno v Rusiji, jugoslovanske meščanske stranke razumele kot kapitulacijo in zlom boljševizma.⁷² V ilustracijo te trditve je navedel tudi govor Tresić-Pavičića 21. februarja, v katerem je govoril Tresić o sovjetskih delegatih kot »navideznih predstavnikih navidezne države«, o boljševikih kot »uporni pretorijanski bandi«, ki se noče boriti za svojo domovino«, medtem, ko je boljševizem imenoval utopijo in Trockega anarhista. Čeprav je že iz teh kratkih citatov razvidno, da Tresić ni razumel razrednega značaja oktobrske revolucije — kar pa je od meščanskega politika v času prve svetovne vojne nekoliko težko pričakovati — se vseeno zdi potrebno opozoriti, da je bil njegov govor tudi ena izmed najtemperamentnejših in najostrejših kritik avstroogrskih notranjih razmer in avstroogrške diplomacije, kar jih je bilo med prvo svetovno vojno slišati iz ust jugoslovanskega poslanca. Za Tresića so nemški in avstroogrski diplomati predstavniki »najtemnejše reakcije v vsej svetovni zgodovini«, zastopniki »plutokracije brez vestik in vsega konzervativnega, trohnojnega in degeneriranega. Napadel je sklenitev miru z ukrajinsko vlado, češ da je tako Kijev kakor večina Ukrajine v sovjetskih rokah. Edini uspeh pogajanj v Brest Litovskem je odtujitev Poljakov, Centralne sile pa so zopet pokazale, da nočejo pravega miru. Tresićeva izvajanja razkrivajo razočaranje nad potekom dogodkov v Brest Litovskem in to razočaranje so z njim verjetno delili tudi ostali poslanci Jugoslovanskega kluba. Eden vzrokov za neofenzivnost Trockega je po Tresićevem mnenju v njegovem samozvanstvu. Obenem pa je Tresić tudi že slutil, da oktobrska revolucija ni le anarhija in upor pretorjanske bande, saj je v enem sklepnih odstavkov ugotovil, da je »v ruski revoluciji lahko veliko zlega, toda nekaj je prav gotovo in sicer, da je današnja Rusija, brez vojske in brez denarja za vse tirane, aristokrate in Kšatria kaste,

⁷⁰ Isto, str. 3163.

⁷¹ Isto, str. 3165—67.

⁷² D. Šepić, nav. delo, str. 41.

za vse viteze industrije smrti... mnogo nevarnejša kot carska Rusija z vsemi svojimi regimenti«. Tresić je bil prepričan, da bodo »imperialisti, vojaški absolutisti in aristokratija« končno le doživeli popoln poraz, zmaga namreč lahko le evolucija, »ki se opira na samoodločbo in pravično porazdelitev politične moči in ki vsako pošteno delo nagradjuje z njegovim polnim zaslužkom«. ⁷³

Za Tresićem je govoril še Lovro Pogačnik. Njegov govor je bil dolga in ostra obsodba nemštva v Avstroogrski in zavezništva Avstroogrske z Nemčijo. V dvorani je zavladalo napeto vzdušje. Pogačnikov govor so Nemci prekinjali z medklici in provokativnimi vprašanji kot: »Kje je Vaš kolega Gregorin?« ⁷⁴

Dne 3. marca 1918 je bil sklenjen v Brest Litovskem mir med Sovjetsko zvezo in Centralnimi silami. Rusija se je morala odreči suverenosti nad Poljsko, Litvo, Kulrandijo, Letonsko in Estonijo, priznala je mir, sklenjen med Centralnimi silami in Ukrajino in sprejela vse ekonomske klavzule, ki jih je zahtevala Nemčija. Kot je znano je tedaj Lenin vzkliknil pred vsruskim kongresom sovjeta: »Da, ta mir je naš najstrašnejši poraz; da, ta mir je nezaslišano ponižanje za sovjetsko oblast, toda mi ne moremo izvršiti nasilja nad zgodovino«.

V času, ko so pogajanja prehajala v zadnjo fazo, se je dunajski parlament ukvarjal z reševanjem različnih gospodarskih in socialnih vprašanj. V teh razpravah sta se oglasila tudi Jarc in Gostinčar. V nadaljevanju proračunske razprave 6. marca pa je Ravnihar ostro kritiziral brest-litovski sporazum in dejal, da je »mir sklenjen z voditelji boljševikov vsiljen mir, diktat Centralnih sil, zloglasni nemški mir...«, ki ne pomeni nikakega zadovoljstva, pač pa z novimi Alzacijami in Lorenami večja zaskrbljenost pred prihodnostjo. Rusija je postala nepomirljiv sovražnik Centralnih sil, svet pa je končno spoznal, da je bilo nemško in avstroogrsko pristajanje na sporazumen mir »brez aneksij in kontribucij« prazna hinavščina. »Za nas ni koraka nazaj,« je sklenil Ravnihar. »Odločili smo se — in v tem smo si enotni z našim jugoslovanskim narodom do zadnje žene — da si mora naš jugoslovanski narod, narod Hrvatov, Srbov in Slovencev v svobodni in neodvisni državi urediti svojo bodočnost«. V četrtem letu vojne bi moralo že postati jasno, da je prav zaradi nenaravne notranje strukture prispela monarhija do roba propada, te razmere, njihovi povzročitelji in zagovorniki so krivi za vojno, ki postaja vse bolj vojna »pour le roi de Prusse« in predvsem oni še ločijo Avstroogrsko od splošnega miru »po Wilsonovi formuli«. ⁷⁵

⁷³ Sten. Prot. XXII/EH, str. 3226—34.

⁷⁴ Isto, str. 3237—43. Med Pogačnikovim govorom je prišlo do zanimivega dialoga med slovenskimi poslanci in nemškimi koroškimi poslanci slovenskega rodu. Tako je zaklical Jankovič koroškemu predstavniku nemške ljudske stranke Lutschounig: »Sie sprechen zu Hause slowenisch und wollen hier deutsche Interesse vertreten. Sie slowenischer Renegat! Sie spucken in ihre eigene Schlüssel.« Pogačnik: »Ja, sie werden mich verstehen, Herr Kollege Lutschounig: Za Vas velja slovenska narodna pesem iz zilijske doline: Smo fantje od fare, od Zile doma, slovenskega srca, slovenskega duha.« Lutschounig: »Jo znam, jo znam.« Pogačnik: »Poslušajte še drugo kitico: Kdor pa odpade in mater taji, še zemlja ne bo pila njegove krvi. (Lebhafter Beifall und Handeklatschen). So urteilt das Volkslied der Kärntner Slowenen über das Renegatentum.« Lutschounig: »Slovenec ne razume Hrvatov in Srbov.« Pogačnik: »To je pa laž« (str. 3240).

⁷⁵ Isto, str. 3506—11.

Parlament se je sestajal še vse do 15. marca in v razpravah o različnih zakonskih osnutkih in ukrepih so sodelovali še Benković, Jarc, Demšar, L. Pogačnik in Ravnihar. Vlada pa svojega stališča do jugoslovanskega vprašanja ni spremenila. 7. marca je sicer ministrski predsednik Seidler izjavil, da »obstoja jugoslovanskega vprašanja ni mogoče zanikati« — tako je vlada samo vprašanje sploh prvič javno priznala — dodal pa je, da je vlada pripravljena razpravljati le o rešitvah, ki bi odgovarjale »aksiomu dinastične in državne zvestobe«, varovale upravičene zahteve ostalih avstrijskih narodov in nastajale v dogovoru z ostalimi udeleženiimi faktorji.⁷⁶ Jugoslovanski klub je odbil razgovore na tej osnovi; kljub intervenciji cesarja, ki je že 27. februarja sprejel Korošca in ga pozval, naj klub glasuje za proračun, so jugoslovanski poslanci vztrajali v opoziciji in niso glasovali ne za proračunski provizorij, ne za vojne kredite. Šepić piše, da je ta odločnost povzročila različne vladne reakcije in poostreitev kurza proti južnim Slovanom v vseh pokrajinah Avstrije.⁷⁷

Brest-litovski mir je moral pomeniti za jugoslovanske poslance hudo razočaranje in nov dokaz za spoznanje, da po parlamentarni poti ne bo mogoče doseči uresničitve jugoslovanskih zahtev. Kljub močni opoziciji je državni zbor 7. marca 1918 izglasoval proračunski provizorij in 15. marca se je spomladansko zasedanje parlamenta končalo v znamenju avstroogrskih in nemških zunanjepolitičnih uspehov. Parlament se je zopet sestel šele štiri mesece kasneje — toda tedaj pod vtisom neuspehov Centralnih sil in krize Seidlerjevega kabineta.

S spomladjo 1918 pa je Jugoslovanski klub svojo pozornost že vse bolj usmerjal na domača tla. Deklaracijsko gibanje je dobivalo svoj največji razmah in v marcu 1918 prehajalo v svojo drugo fazo: zbiranju podpisov za majsko deklaracijo so se pridružili shodi, zborovanja in tabori. Jugoslovanski klub je sicer v strahu, da bi s preradikalnimi zahtevami razbil enotnost narodno-političnega gibanja na Slovenskem, to gibanje še nadalje usmerjal na osnovi majske izjave, čeprav je s svojo dejavnostjo v parlamentu konec leta 1917 in spomladi 1918 že daleč prerastel njen okvir. Prepričanje, da je mogoče jugoslovanske narodno-politične zahteve uresničiti le s samoodločbo in internacionalizacijo jugoslovanskega vprašanja, pa se je vse bolj utrjevalo. Tok dogodkov je v resnici tudi krenil to pot.

⁷⁶ Isto, str. 3544. Šepić in Pleterski pomotoma navajata, da je govoril Seidler o aksiomu »dualistične in državne zvestobe«. Gl. Šepić, nav. delo, str. 44, D. Šepić: Italija, saveznici i jugoslovansko pitanje, Skolska knjiga, Zagreb 1970, str. 283, J. Pleterski, nav. delo, str. 175.

⁷⁷ D. Šepić, Oktobarska revolucija i jugoslovansko pitanje u Austrougarskoj 1917—8, Historijski zbornik, XI—XII, 1958—59, str. 43.

SLOVENSKO IN NEMSKO BESEDILO JANUARSKEGA MEMORANDUMA

Januarski memorandum Jugoslovanskega kluba je v hrvaškem jeziku že leta 1920 objavil Ferdo Šišić,¹ kasneje pa sta ga po tej objavi priobčila tudi Janković in Krizman.² V slovenščini in nemščini memorandum še ni bil objavljen in besedili tu zaradi primerjave objavljam skupaj. Besedila v vseh treh jezikih hrani Arhiv Slovenije v fondu Jugoslovanskega kluba,³ nemško besedilo memoranduma pa je tiskano tudi v dodatku k stenografskim zapisnikom dunajskega državnega zbora kot sestavni del interpelacije zaradi prepovedi njegove objave.⁴ Slovensko besedilo ni ohranjeno v čistopisu in sem moral v njem popraviti nekaj najočitnejših tipkopisnih napak, na manjše razlike v formulacijah hrvaškega, slovenskega in nemškega besedila pa sem posebej opozoril v opombah. Takoj pa pritegne pozornost dejstvo, da so besedila različno datirana. Medtem, ko je hrvaško datirano z 31. januarjem, je datum slovenskega in nemškega 30. januar.

Gospod predsednik!

Dne 9. novembra je kongres sovjetov sprejel temeljna načela mirovnega predloga. Ta načela pravijo, da je smatrati za aneksijo ali nasilno prilastitev, ako katerakoli država nasilno drži katerikoli narod, ako se brani priznati prebivalstvu proti njegovi volji, izraženi bodisi v časopisu ali na ljudskih shodih ali v sklepih strank, bodisi z uporom ali ustajo proti tlačitelju, pravo plebiscita ... ako odklanja pravico, da si prebivalstvo samo vredi obliko svoje politične vladavine. Nadalje ruska vlada slovesno izjavlja, da je odločena podpisati mir, ki bo napravil konec tej vojni pod omenjenimi, za vse narode pravičnimi pogoji. Ista vlada končno predlaga, da se naj vdeležo mirovnih pogajanj zastopniki vseh narodnosti ali narodov, ki so bili po-tegnjeni v vojno, ali ki vsled vojne trpe.

Na brzojavno okrožnico sovjeta ljudskih komisarjev z dne 28. novembra 1917 je izjavila avstroogrška vlada, da sprejema načela ruskega mirovnega programa: brez aneksij, brez kontribucij, z garancijo za pravo narodne samoodločbe. Na to je jugoslovanska delegacija na Dunaju in v Zagrebu istočasno z zastopniki češkega in ukrajskega naroda dne 5. decembra 1917

Herr Präsident!

Am 9. November nahm der Kongress der Sowjets die Grundzüge eines Friedensvorschlages an, in welchem die gewaltsame Festhaltung irgendeines Volkes durch irgendeinen Staat, die Weigerung der Bevölkerung gegen ihren sei es in der Presse oder in Volksversammlungen oder in Parteibeschlüssen, sei es durch Auflehnung oder Erhebung gegen die Unterdrücker zum Ausdruck gebrachten Willen das Recht der Volksbestimmung einzuräumen, die Verweigerung des Rechtes, sich ihre politische Regierungsform selbst einzurichten als Annexion oder gewaltsame Aneignung proklamiert und »seitens der russischen Regierung feierlich ihr Entschluss verkündet wird, einen Frieden zu unterzeichnen, der unter erwähnten für alle Nationalitäten gerechten Bedingungen diesem Kriege ein Ende machen wird«.

Dieselbe Regierung schlägt ferner vor, dass Vertreter aller Nationalitäten oder Nationen, die in den Krieg hineingezogen worden sind oder an demselben leiden, an den Friedensverhandlungen teilnehmen.

Nachdem auf das Kundtelegamm des Rates der Volkskommissäre vom 28. November 1917 die österreichisch-ungarische Regierung erklärt hatte, die Grundsätze des russischen Friedensprogramms, ohne Annexionen, ohne Kontribution, mit Garantie des Rechtes auf die nationale Selbstbestimmung, anzunehmen, erklärte am 3. December die südslawische Delegation in

¹ F. Šišić, Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914—1919, Zagreb 1920, str. 117—121.

² D. Janković—B. Krizman, Gradja o stvaranju jugoslovanske države, I, Beograd 1964, str. 65—67.

³ AS, Jugoslovanski klub, fasc. 7.

⁴ Anhang zu den Sten. Prot. XXII/V, str. 5971—74.

v navzočnosti avstroogrške skupne vlade in zlasti zunanjega ministra⁵ slovesno proklamirala, da vztraja pri popolni in čisti izvršitvi samoodločbene pravice svojega naroda ter zahteva zato zadostne garancije. Pri tej priložnosti in opetovano pozneje je javno z vsem povdarkom zahtevala, da se zastopniki avstroogrških narodov pripustijo k mirovnim pogajanjem.

Akoravno izražajo te zahteve željo pretežne večine prebivalstva, avstroogrška vlada ni le kategorično odklonila vdeležbe zastopnikov narodov pri mirovnih pogajanjih v Brestu-Litovskem, temveč je pri pogajanjih najodločnejše izjavila, da ni pripravljena priznati pravico samoodločbe narodom, prebivajočim tokraj državne meje, češ da dajejo obstoječe ustave tem narodom zadostno varstvo, da se v monarhiji svobodno razvijajo.

Z ozirom na to dejstvo in z ozirom na to, da se pri mirovnih pogajanjih odloča o usodi in eksistenci našega naroda, smatramo za svojo sveto dolžnost, da neprikrito izrazimo svoje stališče k tej zadevi.

Od 6. stoletja prebiva narod Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki se skupno imenujejo Jugoslovani, na ozemlju severno in vzhodno Jadranskega morja. Podjarmljen enkrat od Turkov, drugokrat od Germanov in deloma tudi od Romanov je preživel narod stoletja težkega suženjstva. Kadarkoli in v kateremkoli obsegu so si deli naroda izvojevali državno svobodo, je vzcvetela pri njih kultura in civilizacija med tem ko so zaslužnjeni deli naroda pod turškim gospodstvom odkrito pod germansko oblastjo pa pod drugimi naslovi in v drugih oblikah morali prevzeti vlogo služabnika in proletarca. Navzlic temu strahovitemu pritisku se je v celem narodu ohranila živa iskra

Wien und Zagreb zugleich mit den Vertretern der böhmischen und ukrainischen Nation in Anwesenheit der österreichisch-ungarischen gemeinsamen Regierung und insbesondere des Ministers des Äussern feierlich auf der vollen und reinen Durchführung des Selbstbestimmungsrechtes ihrer Nationen zu beharren und dafür genügende Garantien zu verlangen und erhob mit allem Nachdruck bei dieser Gelegenheit sowie des öfteren später öffentlich den Anspruch, dass Vertreter der österreichisch-ungarischen Nationen zu den Friedensverhandlungen zugelassen werden.

Obwohl diese Postulate den Wunsch der überwiegenden Majorität der Bevölkerung repräsentieren, lehnte die österreichisch-ungarische Regierung nicht nur die Beteiligung von Vertretern der Nationen bei den Friedensverhandlungen in Brest-Litovsk kategorisch ab, sondern erklärte bei denselben mit voller Entschiedenheit, sie sei nicht gewillt, den dießseits der Reichsgrenze wohnenden Nationen das Selbstbestimmungsrecht zuzugestehen, indem die bestehenden Verfassungen angeblich den Nationen genügende Sicherheit böten, sich in Monarchie frei weiterzuentwickeln.

Angesichts dieser Tatsache und in Erwägung, dass sich bei den Friedensverhandlungen Schicksal und Existenz unserer Nationen entscheiden, erachten wir es als unsere heilige Pflicht, unseren Standpunkt in dieser Frage unumwunden zum Ausdruck zu bringen.

Seit dem 6. Jahrhundert bewohnt die Nation der Slowenen, Kroaten und Serben (gemeinsam Jugoslawen genannt) das Gebiet im Norden und Osten der Adria. Abwechselnd von Osmanen und Germanen und teilweise auch von Romanen gewaltsam unterjocht, durchlebte die Nation schwere Jahrhunderte der Sklaverei. Wann immer und insoferne Teile der Nation sich die staatliche Freiheit erkämpfen, erblühte bei ihnen Kultur und Zivilisation, während die geknechteten Teile der Nation unter der Türkenherrschaft offen, unter der Germanenherrschaft unter anderen Titeln und anderen Formen die Rolle des Dieners und Proletaries zu übernehmen gezwungen wä-

⁵ »in zlasti zunanjega ministra...« (»und insbesondere des Ministers des Äussern...«) – v hrvaškem besedilu izpuščeno. Gl. Šišić, nav. delo, str. 118.

ideje svobode, neprestano stremljenje po narodni združitvi.

Izbruh svetovne vojne je prinesel našemu na najrazličnejše državne oblike razmesarjenemu narodu nova težka trpljenja. Pod strahovitim pritiskom vojaške organizacije je bil vničen cvet naroda,⁶ ki so ga medsebojno izigravali. Istočasno je pričelo v monarhiji hudo preganjanje Jugoslovancev. Na desetisoče rodbin je bilo iztrebljenih; možje, žene, otroci so bili s sodbo ali brez sodbe justificirani; njihovo premoženje in imetje je bilo oropano in vničeno. Še mnogo večje število Jugoslovancev je bilo kar najhujše trpinčenih in vrženih v ječe; drugi tisoči so bili prisiljeni zapustiti domovino; na tisoče državljanov je bilo določenih za talce v varstvo avstroogrške armade; mučili so jih in deloma pomorili. V tej krvavi meščanski vojni proti brezbrambnim državljanom je izvojeval režim ceneno zmago.

Ko je izbruhnila ruska revolucija, in se je zdelo, da prihaja zarja svobode tudi za proletarce med narodi, je dobil naš narod novega poguma; in pričel je odkrit boj za svojo neodvisnost. Dne 30. maja 1917 je prečital načelnik Jugoslovanskega kluba v dunajski poslanski zbornici izjavo, ki zahteva združenje vseh ozemelj monarhije, kjer prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi v samostojno, vsakega tujega narodnega gospodstva prosto, na demokratičnem temelju zgrajeno državo pod žezlom habsburške-lorenske dinastije. V nešteti javnih izjavah se je nato združila volja vsega naroda brez ozira na stranke in razrede v zahtevi po svobodni neodvisni državi. Navzlic obupnemu odporu obeh privilegiranih narodov Nemcev in Madžarov navzlic ogromne-

ren. Trotz dieses fürchterlichen Druckes erhielt sich in der ganzen Nation ein lebender Funke des Freiheitsgedankens, das stete Streben nach nationaler Vereinigung.

Der Ausbruch des Weltkrieges brachte unserer in den verschiedenen Staatsformen zerfleischten Nation neue schwere Leiden. Unter dem fürchterlichen Drucke der Militärorganisation wurde die Blüte der Nation in gegenseitigem Auspielen vernichtet. Zugleich begann in der Monarchie eine schwere Verfolgung der Südslawen. Zehntausende von Familien wurden ausgerottet, Männer, Frauen, Kinder mit oder ohne Gericht justifiziert, ihr Hab und Gut geplündert und Vernichtet eine noch viel grössere Anzahl von Südslawen unter schwersten Misshandlungen eingekerkert. Abermals Tausende mussten zwangsweise ihre Heimat verlassen. Tausende Staatsbürger wurden als Geiseln zum Schutze der österreichisch-ungarischen Armee ausgehoben, gemartert und teils niedergemacht. In diesem blutigen, gegen Wehrlose geführten Bürgerkrieg errang die Regierung einen billigen Sieg. Mit vollem Rechte kann man daher behaupten, die südslawische Nation habe unter allen Völkern in diesem Kriege aufs schwerste gelitten.

Als mit dem Ausbruch der russischen Revolution die Morgenröte der Freiheit auch für die Proletarier unter den Nationen aufzugehen schien, da fasste unsere Nation neuen Mut und begann einen offenen Kampf für ihre Unabhängigkeit.

Am 30. Mai 1917 verlas der Obmann des südslawischen Klubs im Wiener Abgeordnetenhaus eine Erklärung, in welcher die Vereinigung aller von Slowenen, Kroaten und Serben bewohnten Gebiete der Monarchie in einen selbstständigen, von jeder nationalen Fremdherrschaft freien, auf demokratischer Grundlage ausgebauten Staatskörper unter dem Zepter der habsburg-lothringischen Monarchie gefordert wird. In unzähligen öffentlichen Erklärungen einigte sich hierauf der Wil-

⁶ »cvet naroda« (»die Blüte der Nation«) — v hrvaškem besedilu nerazumljivo zakaj »cvet mladosti« — gl. Šišić, nav. delo, str. 118.

⁷ V nemškem in hrvaškem besedilu sledi stavek: »Potpunim pravom možemo tvrditi, da je jugoslovanski narod najteže strada izmedju svih naroda (Mit vollem Rechte kann man daher behaupten, die südslawische Nation habe unter allen Völkern in diesem Kriege aufs schwerste gelitten)«, ki je v slovenskem tekstu izpuščen. Gl. Šišić, nav. delo, str. 119 in nemško besedilo memorandum.

mu pritisku cenzure, navzlic neprestanim grožnjam z ječo in lakoto je prišla čista volja naroda vendarle do jasnega izraza.

Na tem mestu slovesno protestiramo proti trditvi, da obstoječe ustave monarhije na kakršenkoli način omogočajo svobodni razvoj naroda. Narobe: te ustave dajejo obema privilegiranim narodoma na razpolago sredstva državne moči za zatiranje in izkoriščanje narodov proletarcev. Avstrijski državni zbor je sestavljen iz dveh enakopravnih zbornic, katerih ena sestoji iz članov, ki jih naravnost imenuje vlada. Noben zakon ne more biti predložen, sankciji brez odobritve gosposke zbornice. Poslanska zbornica je sicer navidezno izvoljena na podlagi splošne volilne pravice, toda volilni okraji so prikriti tako, da dobi 43.000 Nemcev en mandat, 55.000 Jugoslovancev, 60.000 Čehov, 105.000 Ukrajincev in na primer 120.000 koroških Slovencev tudi le po eden mandat. Tako je iz večine umetno napravljena manjšina. Izvedba enakopravnosti narodov ter vsaka misel na spremembo ustave se razbije ob odporu po ustavi privilegirane naroda.

Drugi del našega naroda v tej monarhiji je podrejen ogrsko-hrvatski ustavi. Ta ustava in razmere ki so iz nje nastale, so civilizaciji pravi posmeh. Nemadžarski narodi, ki tvorijo 60 % ogrskega prebivalstva, imajo le 7 % vseh mandatov; Hrvati pa imajo v hrvatskem saboru neznatno navidezno avtonomijo.

Tretji del našega naroda je v Bosni in Hercegovini izpostavljena golemu absolutizmu.

V Avstriji živeti Jugoslovani so poleg tega še tako spretno porazdeljeni v sedem kronovin, da imajo večinoma de-

auf Parteien- und Klassenunterschiede in dem Verlangen nach einem freien, unabhängigen Staate, Trotz des verzweifelten Widerstandes des beiden privilegierten Nationen, das ist der Deutschen und Magyaren, trotz des ungeheuren Druckes der Zensur, der stetten Bedrohung mit Kerker und Hunger kam der reine Wille der Nation dennoch klar zutage.

An dieser Stelle müssen wir feierlichen Einspruch dagegen erheben, dass die bestehenden Verfassungen der Monarchie irgendeine Handgabe der freien Entwicklung der Nationen bieten. Im Gegenteil. Dieselben gewährleisten den beiden privilegierten Nationen die staatlichen Machtmittel zur Unterdrückung und Ausbeutung der Proletarienvölker. Der österreichische Reichsrat besteht aus zwei gleichberechtigten Häusern, deren eines Mitgliedern besteht, welche direkt von der Regierung ernannt werden. Kein Gesetz kann ohne Zustimmung des Herrenhauses der Sanktion vorgelegt werden. Das Abgeordnetenhaus wird zwar scheinbar auf Grund des allgemeinen Wahlrechtes gewählt, allein die Wahlbezirke sind derart zugeschnitten, dass je 43.000 (dreiundvierzigtausend) Deutsche, 55.000 Südslawen und 60.000 Böhmen und 105.000 Ukrainer und zum Beispiel 120.000 Kärntnerlowenen ein Mandat erhalten. So wird künstlich aus der Majorität ein Minorität gemacht. Sowohl die Durchführung der Gleichberechtigung der Nationen sowie jedwede Idee einer Verfassungsänderung scheitert an dem Widerstande der durch die Verfassung privilegierten Nationen.

Der zweite Teil unserer Nation in dieser Monarchie ist der ungarisch-kroatischen Verfassung untergeordnet. Diese Verfassung und die daraus entstandenen Zustände sind wahrhaftig ein Hohn der Zivilisation. 60 Prozent der Bevölkerung Ungarns bilden nicht-magyarische Völker, erhalten nur sieben Prozent aller Mandate, während die Kroaten im Wege des kroatischen Landtages eine geringere Scheinautonomie genießen.

Der dritte Teil unserer Nation ist dem nackten Absolutismus in Bosnien und der Hercegovina ausgesetzt.

Die in Österreich lebenden Südslawen sind ausserdem in sieben Kronländer so geschickt verteilt, dass sie

želni zbori le neznatne manjšine. Tako na primer dobi slovenska tretjina Koroške v koroškem deželnem zboru le dva poslanca; dvetretjinska oziroma tričetrjinska večina Jugoslovancev na Goriškem in v Istri dobi le manjšino deželnozborskih mandatov. Celotno na Kranjskem, kjer je 98 % vseh prebivalcev slovenske narodnosti, je po ustavi, katero je grof Czernin hvalil, kompetenca kranjskega deželnega zbora, ki je v narodnem oziru v primeri s parlamentom le neznatna, tako spretno vrejena, da voli 53 nemških veleposestnikov četrtino vseh poslancev, ki imajo povrh pravico veta v najvažnejših zadevah in zlasti glede spremembe deželnega reda. Trditev, da zagotavljajo ustave Avstroogrske narodom svoboden razvoj, je torej dejansko v posmeh pravici samoodločbe in izreči jo morajo le ljudje, ki računajo z nezadostnimi informacijami nasprotno stranke in ki hočejo nasprotnika naménoma prevariti.

Temu nasproti povodom mirovnih pogajanj najslavesnejše ponavljamo svojo zahtevo, da naj se avstroogrskim narodom zajamči popolna pravica samoodločbe. Naš narod v kraljevini Hrvatski-Slavoniji-Dalmaciji, kateri virtualno pripadajo še druga znatna jugoslovanska ozemlja, je v ostalem tako pri izvolitvi svojega prvega kralja iz habsburške hiše (1517)⁸ kakor tudi pri določitvi nasledstva ženske panoge, (pragmatična sankcija 1712) ravnal po svojem popolnem samoodločbenem pravu ter je pri tem stavil pogoj, da mu ostane samostojnost ohranjena, kateri pogoj je bil od drugega kontrahenta izrečno sprejet. Navzlic temu, da je bil naš narod tekom stoletij vsled združenega pritiska nemško-madžarskega režima pritisnjen k tlem in oropam svojih zajamčenih pravic, se ni nikdar odrekel svoji samostojnosti in je torej tudi s historičnega stališča popolnoma upravičen zahtevati pravico samoodločbe.

grösstenteils eine unansehnliche Minorität bilden. So zum Beispiel erhält das slowenische Drittel Kärntens nur zwei Abgeordnete in Kärntner Landtage; die Zweidrittel-, respektive Dreiviertelmajorität der Südslawen in Görz und Istrien erhält nur eine Minorität der Landtagsmandate und selbst in Krain, wo 98 Prozent der Bevölkerung der slowenischen Nationalität angehören, ist die vom Grafen Czernin so gerühmte Verfassung des übrigen in nationaler Hinsicht im Vergleich zum Parlament wenig Kompetenz genießenden Krainer Landtages so geschicklich eingerichtet, dass 53 deutsche Grossgrundbesitzer ein Viertel der Abgeordneten, überdies ausgestattet mit einem Vetorechte in den wichtigsten Angelegenheiten, insbesondere betreffend die Änderung der Landesordnung, wählen können. Die Behauptung, die Verfassungen von Österreich-Ungarn gewährleisten den Nationen die freie Entwicklung, ist tatsächlich eine Verhöhnung des Selbstbestimmungsrechtes und kann nur aufgestellt werden von Personen, welche auf ungenügende Informationen der Gegenpartei und auf bewusste Täuschung rechnen.

Dem gegenüber wiederholen wir hiermit feierlichst gelegentlich der Friedensverhandlungen unsere Förderung, es möge den österreichisch-ungarischen Nationen das volle Selbstbestimmungsrecht gewährleistet werden.

Unsere Nation im Königreich Kroatien, Slawonien, Dalmatien, wozu virtual noch andere beträchtliche süd-slawische Gebiete gehören, hat im übrigen sowohl bei der ersten Wahl ihres Königs aus dem Hause Habsburg (1517), als auch bei der Bestimmung der Erbfolger der weiblichen Linie (Pragmatische Sanktion 1712) nach ihrem vollen Selbstbestimmungsrechte gehandelt und dabei vom anderen Kontrahenten ausdrücklich angenommene Bedingungen zur Wahrung der eigenen Selbstständigkeit gestellt.

Trotzdem unsere Nation im Laufe der Jahrhunderte von dem vereinigten Druck des deutsch-magyarischen Regimes zu Boden gedrückt und ihrer verbrieften Rechte beraubt wurde, hat sie auf ihre Selbstständigkeit niemals verzichtet und ist auch vom rechtshisto-

⁸ Šišić je očitno letnico kar sam popravil. V vseh treh besedilih, ki so shranjena v Arhivu Slovenije, je letnica 1517.

Po vsem tem je naš program ta-le:

1. Takojšen splošen demokratičen mir, popolno razoroženje, mednarodno varstvo in garancija svobodnega razvoja vseh narodov, velikih in malih.

2. Narodom naj se da in popolnoma zavaruje svobodna popolna samoodločba, zlasti glede vprašanja, ali hočejo tvoriti svobodno državo, in v kateri obliki.

3. Mi ne zahtevamo za svojo državo ničesar, kar pripada kakemu drugemu narodu, in kar nam torej ne pritiče. Mi zahtevamo za našo državo le ozemlje, v katerem prebiva narod Srbov, Hrvatov in Slovencev nepretgano v kompaktnih masah.

4. Morje, zlasti Jadransko morje naj bo svobodno. V kolikor bi bil promet preko naših v našem kompaktnem narodnogospodarskem ozemlju ob severnem Jadranskem morju ležečih pristanišč posebne koristi za gospodarski razvoj oddaljenejših narodov, smo pripravljeni sklepati s temi narodi pogodbe, ki bi jim zajamčile svobodni trgovski promet preko teh pristanišč.

Mir, kateri petrificira današnje stanje, ne bi bil mir za narode te monarhije: bil bi početek smrtne borbe avstroogrskih Slovanov, a obenem težka zapreka socialnega napredka vseh vdeleženih narodov, a tudi mednarodni mir bi bil vsled tega položaja stalno ogrožen. Ali je mogoče misliti si, da bi se preko moralno nevzdržnega stanja pokrilo varstvo mednarodne mirovne organizacije? Vse pogodbe o vzdržanju svetovnega miru, ki so nameravale varovati golo nasilje, so bile kmalu razdejane vsled lastne nemoralnosti. Če že zastopnik Avstroogrške monarhije pri mirovnih pogajanjih v Brestu-Litovskem pobija zahtevo večine avstroogrškega prebivalstva in če tudi apelujoči klic proletarca med narodi pri drugih vdeležencih ne najde posebnega umevanja, vendar upamo, da bodo izprevideli, da je zaželeni demokratski svetovni mir, če se vzdrži sedanji položaj v Avstroogrski monarhiji, nekaj nemogočega, in da vsebuje kal za nove zapetljaje. Zato silijo raz-

rischen Standpunkte vollaufberechtigt, ihr Selbstbestimmungsrecht in Anspruch zu nehmen.

Zusammenfassend ist unser Programm folgendes:

1. Sofortiger, allgemeiner, demokratischer Friede, volle Abrüstung, internationale Sicherung und Schutz der freien Entwicklung aller Nationen, der grossen und der kleinen.

2. Gewährung und volle Sicherung der frei durchzuführenden vollen Selbstbestimmung der Völker, insbesondere in der Frage, ob sie einen freien Staat und in welcher Form sie ihm bilden wollen.

3. Wir verlangen für unseren Staat nichts, was einer anderen Nation gehört und uns daher nicht zukommt, wir verlangen für unseren Staat nur das von der Nation der Serben, Kroaten und Slowenen in kompakten Massen kontinuierlich bewohnte Gebiet.

4. Das Meer, insbesondere die Adria, sei frei und insofern ein Verkehr über die in unserem kompakten Nationalwirtschaftsgebiet im Norden der Adria liegenden Hafenplätze der wirtschaftlichen Entwicklung entfernter Nationen vom besonderen Vorteile wäre, sind wir bereit, mit ihnen Verträge einzugehen, welche ihnen einen freien Handelsverkehr über dieselben gewährleisten.

Ein Friede, welcher den heutigen Zustand petrefizieren wollte, wäre kein Friede für die Völker dieser Monarchie. Er wäre die Einleitung zum Todeskampfe der österreichisch-ungarischen Slawen, ein schweres Hindernis des sozialen Fortschrittes aller beteiligten Nationen. Aber auch der internationale Friede bliebe bei diesem Zustande stets gefährdet. Ist es denkbar, über einen moralisch haltlosen Zustand den Schutz einer internationalen Friedensorganisation zu decken? Alle, die reine Gewalt schützen, die Weltfriedensverträge werden von ihrer eigenen Immoralität baldigst gesprengt. Während bei den Friedensverhandlungen in Brest-Litowsk die Forderungen der Majorität der österreichisch-ungarischen Bevölkerung vom offiziellen Vertreter der Monarchie bekämpft werden und der appellierende Ruf des Proletariats unter den Nationen auch bei den anderen Beteiligten wenig Entgegenkommen zu finden scheint, hoffen wir auf das Einsehen, dass der an-

mere, ki so v posmeh demokraciji in neprestano ogrožajo sosede, že danes k temu, da se velika demokratična načela svobode in samoodločbe konsekvентno izvedejo ne le onkraj stare ruske državne meje, temveč tudi na tej strani.

In res z globokim zadoščenjem vidimo, kako potrjuje najnovejši razvoj mirovnihi pogajanji pravilnost in nepobitnost naše zahteve. Videti je, da bodo o usodi številnih narodov, ki so vsled vojne trpeli, odločali ne le edino diplomati starih velesil, temveč le skupno s poklicanimi zastopniki narodov. Ukrajinski narod je stopil na plan. Litovcem in Kuroncem se v principu priznava pravica, da se vdeležujejo pogajanj. In 17. t. m. poročajo uradno, da se je monarhija z Ukrajinci sporazumela, da sta obe stranki v svrhu trajnega prijateljskega razmerja pripravljene pod predpogojem popolne medsebojnosti se razgovarjati o raznih političnih in kulturnih vprašanjih, ki ju interesirajo. Pri tem je grof Czernin kot na primero opozarjal na razgovor glede varstva usode onih poljskih manjšin, ki bodo morda pripadale bodoči Ukrajinski državi. V tej prikriti obliki nam sporočajo, da je šimera »nevmešavanja« prebita.

Predlagamo zato z vsem povdarkom, naj se k mirovnim pogajanjem pripustijo tudi izvoljeni zastopniki avstro-ogrskih narodov, zlasti tudi Jugoslovani, da se doseže sporazum glede neomejenega in pod garancijami popolnoma svobodno izvršenega prava samoodločbe narodov v monarhiji.

Dunaj, 30. I. 18

Za: Jugoslov. klub
Dr. Korošec m. p.

gestrebt demokratische Weltfriede bei Aufrechterhaltung der heutigen Zustände in der österreichisch-ungarischen Monarchie etwas Unmögliches ist; den Keim für neue Verwicklungen in sich trägt, weswegen der die Nachbarn stets bedrohende, der Idee der Demokratie hohnsprechende Zustand dieselben schon heute dazu zwingt, die demokratischen Grundsätze der Freiheit und Selbstbestimmung nicht nur jenseits der alten russischen Grenzen, sondern auch diesseits derselben konsequent durchzuführen.

Und in der Tat, mit tiefer Genugtuung sehen wir, wie die neueste Entwicklung der Friedensverhandlungen die Richtigkeit und Unabweislichkeit unseres Verlangenes bestätigt. Man sieht, dass das Schicksal der zahlreichen Völker, die durch den Krieg litten, nicht einzig und allen von den Diplomaten der alten Grossmächte, sondern nur gemeinsam mit den berufenen Vertretern der Völker entschieden werden soll. Die Nation der Ukrainer trat auf den Plan; den Litauern, Kurländern usw. wird in Prinzip das Recht auf die Beteiligung an den Verhandlungen zuerkannt; und am 17. Jänner wird amtlich berichtet, man habe seitens der Monarchie mit den Ukrainern sich verständigt, dass bei dem Zustand eines die Entwicklung eines dauerhaften, freundschaftlichen Verhältnisses sicherstellenden Friedens die beiden Teile bereit seien, sich unter Voraussetzung voller Gegenseitigkeit über verschiedene sie interessierende politische und kulturelle Fragen auszusprechen. Hierbei wies Graf Czernin beispielweise auf die Besprechung der Sicherstellung des Schicksals jener polnischen Minoritäten hin, die dem künftigen ukrainischen Staate etwa angehören würden. In dieser verschleierte Form wird mitgeteilt, dass die Schimäre der Nichteinmischung schon durchbrochen ist. Wir beantragen daher nachdrücklichst:

Man möge zu den Friedensverhandlungen auch von der österreichisch-ungarischen Völkern erwählte Vertreter zwecks Übereinkommens über die uneingeschränkte und unter Garantie vollkommen frei durchzuführende Selbstbestimmung der Nationen dieser Monarchie, insbesondere auch der Südslawen, zulassen.

Wien, 30. Jänner 1918.

Zusammenfassung

DIE PARLAMENTARISCHE TÄTIGKEIT DES JUGOSLAWISCHEN KLUBS
VOM SEPTEMBER 1917 BIS ZUM MÄRZ 1918
UND DIE ENTSTEHUNGSGESCHICHTE DES JUGOSLAWISCHEN
MEMORANDUMS

Der Artikel schildert die parlamentarische Tätigkeit des jugoslawischen parlamentarischen Klubs im Wiener Reichstag in dessen Sitzungsperiode ab Herbst 1917, als der Klub sich wieder auf Oppositionsbänken fand, bis zur Friedensschliessung von Brest Litovsk in März 1918. Dieser Zeitabschnitt der Klubbätigkeit teil sich in zwei Phasen auf: die erste davon ist die Zeit zunehmender Radikalisierung bis Ende Januar 1918, die im Zeichen der erneuerten tschechisch-jugoslawischen Zusammenarbeit und unter starkem Einfluss der Friedensgrundsätze der abgeschlossenen Oktoberrevolution steht. Im Klub veruft man sich im Dezember und Januar zwar noch immer auf die Maideklaration, doch werden deren Forderungen mit der Forderungen nach Anerkennung des Selbstbestimmungsrechtes und nach Internationalisierung des Nationalitätenproblems der Monarchie in Verbindung gebracht. Die stärkste Massnahme des Klubs in dieser Zeit ist das sogenannte Januarmemorandum an die an Friedensverhandlungen in Brest Litovsk teilnehmenden Delegationen, deshalb werden im vorliegenden Artikel auch einige Fragen der Entstehung dieses Memorandums erörtert. Der Verfasser weist auf den mit dem 17. Januar 1918 datierten Memorandumentwurf hin und auf den Briefwechsel zwischen dem Schriftführer des Klubs F. Majcen und Dr. Korošec Anfang Januar 1918, aus denen zu schliessen ist, dass das Memorandum nicht von kurzer Hand vorbereitet wurde sondern dass es aus Beratungen und Entschlüssen eines breiteren Abgeordnetenkreises des jugosl. Klubs hervorging.

Die parlamentarische Tätigkeit des Klubs vom Januar bis zum März 1918 steht einerseits stark im Zeichen von Unzufriedenheit und inneren Unruhen in der Monarchie und des Ablauf der Friedensverhandlungen in Brest Litovsk andererseits. Der Klub besteht auf seiner Forderung nach Selbstbestimmung, wenn er sich auch noch immer auf die Maideklaration beruft. Bekannterweise bleiben jedoch die Auftritte slowenischer Abgeordneten erfolglos, die Seidler-Regierung kam den jugoslawischen Forderungen nicht nach. Mit der Friedensschliessung in Brest Litovsk und mit der viermonatigen Unterbrechung der parlamentarischen Arbeit Mitte März wandte sich die Aufmerksamkeit der Abgeordneten dem Geschehen in der Heimat zu, wo inzwischen eine breite national-polit. Bewegung zur Unterstützung ihres Programms entstanden war.

Im Artikel werden die Auftritte der jugoslawischen Abgeordneten im Reichstag behandelt, es wird ausdrücklich auf die rege Interpellationstätigkeit des jugoslawischen Klubs hingewiesen.

Es ist die Absicht des Verfassers des vorliegenden Artikels mit einem Überblick der Tätigkeit von Mitgliedern des jugoslawischen Klubs die Vorstellung von der Entwicklung der jugoslawischen National-politischen Auffassungen in dieser Zeit abzurufen und auf einige inhaltliche Merkmale und Dimensionen der jugoslawischen politischen Anregungen, denen bisher zu wenig Aufmerksamkeit gewidmet worden ist, hinzuweisen.

Weil das Januarmemorandum des Klubs bisher nur in kroatischer Sprache, nicht jedoch slowenisch und deutsch, veröffentlicht vorliegt, werden im Artikel auch der slowenischen und deutsche Wortlaut wiedergegeben. In allen drei Sprachen wird das Memorandum im Archiv Sloweniens im Fond des jugoslawischen Klubs aufbewahrt.